TRANSILVANIA

ORGANUL
ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN.

Nr. IV. Sibiiu, Septembre—Octobre 1903. An. XXXIV.

ADUNAREA GENERALĂ DELA BAIA MARE.

Ultima adunare generală a Asociațiunii noastre, ținută la 9 și 10 August a. c. în Baia mare, ocupă un loc distins în șirul frumoaselor sĕrbători culturale, la cari însuflețirea poporului român din Transilvania și Ungaria a sciut să ridice întrunirile anuale ale celei mai vechi și celei mai de frunte dintre instituțiunile sale naționale-culturale.

Am mai avut satisfacțiunea de a puté înregistra și multe alte adunări generale, cercetate de un public tot atât de numĕros, sĕrbătorite cu aceeași însuflețire, și încheiate după desbateri și lucrări tot atât de serioase și rodnice cu același resultat material; dar' cu toate acestea nu am avut încă adunare generală, căreia, în privința succesului moral, i-am puté da întâietate față cu adunarea dela Baia mare. Pentru-că în decursul celor 42 ani dela înființarea Asociațiunii, adunarea generală a acesteia nu s'a întrunit încă la un loc atât de expus și atât de îndepărtat de centrele vieții noastre naționale-culturale, cum este orășelul din comitatul Sătmar, care a găzduit Asociațiunea în anul acesta.

Nu a fost mic numĕrul acelora, cari au vĕḑut o temeritate în designarea orașului Baia mare ca loc de întrunire pentru adunarea generală; și chiar și cercurile cu vederi mai optimiste se așteptau la o situațiune preste mĕsură gravă, la un teren dificil, pe care numai după o muncă intensivă îl vom puté cucerí pentru causa culturei noastre naționale.

Insă aceste temeri au fost delăturate dela primul moment prin înălţătoarea însufleţire, cu care Românii din Baia mare şi din împrejurime au întimpinat pe representanţii Asociaţiunii noastre, cari, preste toate aşteptările şi speranţele lor, au găsit aici un popor încălţit de focul sacru al idealurilor noastre naţionale, dornic de progres şi cultură şi condus şi disciplinat de fruntaşi conscii de misiunea lor.

Asociaţiunea a găsit la Baia mare în plină floare ceea-ce voia să ducă şi să samene: consciinţa unităţii noastre naţionale-culturale, şi n'a avut decât să constate, că în această privinţă în întreaga ţeară, până la periferiile cele mai îndepărtate, toţi fiii poporului nostru uniţi sunt în cuget şi în simţiri.

Şi în aceasta constatare, în dovada că priceperea şi însufleţirea pentru idealul culturei noastre naţionale e viă şi neadormită pretutindenea unde locuiesc Români, chiar şi în locurile cele mai expuse şi îndepărtate, — în acest moment găsim noi acel resultat neîntrecut şi de adevărată importanţă istorică, care va asigura adunării generale dela Baia mare pentru totdeauna un loc distins în istoria Asociaţiunii noastre.

In partea oficială a acestei reviste, în „Anale", publicăm procesele verbale ale adunării generale, din cari cetitorii nostri se vor puté informa pe deplin asupra lucrărilor sevêrşite la Baia mare, iar despre decursul festivităţilor arangiate cu această ocasiune, cari cad mai mult în domeniul presei de ḑi, publicul cetitor român a fost servit cu raport amĕnunţit în ziarele noastre.

La acest loc credem de cuviinţă a remarca memorabila adunare generală dela Baia mare încă şi prin reproducerea discursului presidial de inaugurare, care în terminii cei mai nimeriţi scoate în relief toate notele caracteristice ale momentului şi ne arată punctele de vedere din cari avem să apreţiăm importanţa adunării generale de care vorbim.

Dl *Parteniu Cosma*, care în urma împrejurării că presidentul Asociaţiunii, dl *Alexandru Mocsonyi*, din causă de boală nu a putut merge la Baia mare, — a fost încredinţat de Comitetul central cu conducerea adunării generale, a deschis şedinţele acesteia cu următorul discurs:

Onorată adunare generală!

După un deceniu de reculegere, sub absolutismul ce a urmat desfiinţării jugului de iobăgie, carele de secoli îl purta poporul nostru, şi al privilegiilor de naţiuni şi religiuni „recepte“ cari mai bine de 400 ani au degradat la stare de heloţi pe Românii din Transilvania, atât ca naţiune cât şi ca religiune, — îndată ce începuse a se iví pe orisontul patriei noastre o rază de speranţă a vieţii constituţionale, 170 de fruntaşi români din Transilvania, în frunte cu prelaţii lor, la 10 Maiu 1860 înaintară o petiţiune la guvernul transilvan, ca să le permită „ţinerea unei adunări consultătoare în Sibiiu“ în scopul de a înfiinţa o reuniune reclamată de spiritul timpului, „a cărei chiămare se fie *lăţirea culturei poporului şi înaintarea literaturei cu puteri unite*“, în sinul poporului român din Transilvania.

Resolvită această cerere din partea Cancelariei aulice transilvane, s'a convocat conferenţa pe 21 Martiu 1861 la Sibiiu, unde sub presidiul episcopului Andreiu baron de Şaguna s'au redactat primele statute ale „Asociaţiunei transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român“, aprobate prin preaînalta decisiune din 6 Sept. 1861 a M. Sale gloriosului nostru Rege Francisc Iosif I.

In puterea acestor statute s'a constituit Asociaţiunea noastră în adunarea generală, care a avut loc în Sibiiu în ḑilele 4—7 Novembre 1861.

Cu mândrie admirăm şi astăḑi — după 42 de ani — entusiasmul cu carele fruntaşii Românilor transilvăneni au inaugurat Asociaţiunea noastră.

Se nu mi-se facă imputări pentru-că ací, la periferia românismului din patria noastră, în o localitate, carea la înfiinţarea „Asociaţiunei“ nu aparţinea teritoriului ei, voiu cita unele părţi din cuvêntările rostite la primele ei adunări generale, fiind acelea instructive şi pentru generaţiunea actuală şi pentru cele viitoare.

„Se poate“ — ḑice Şaguna în cuvêntul de deschidere al conferenţei din 21 Martiu 1861 — „Se poate, că cine-va îmi va înfăţişá starea cea strălucită a Romanilor vechi şi monumentele cele strălucite ale mărirei lor, de care ţara noastră

este plină, și asemĕnându-o cu starea noastră de astădi, carea e destul de deplorabilă — va gândí: de ce se întreprindem un lucru mai mare spre cultivarea națională? de oare-ce este posibil, că va vení un timp barbar, care lucrările noastre le va nimicí și nația o va degrada la soarte de sclăvie. Așa este! căci nime nu poate trage la îndoială, că aceea ce odată s'a întêmplat în lume nu s'ar puté întêmpla mai de multe ori. Totuși eu sum de acea părere, că monumentele materiale ale unui period cult se pot nimicí prin mâni barbare, și o nație liberă se poate lipsí de libertate prin niște legi draconice; însă monumentele spirituale și moravurile cele morale, precum și valoarea lor remân pentru toate timpurile neresturnabile, căci acestea sunt mai presus de ori-ce putere silnică și fisică. De ele nu se poate atinge mâna barbarului, furul nu le poate fura, moliile nu le pot mânca. Fiind așadară problema noastră: a înainta literatura, cultura, industria și agricultura națiunei noastre, adecă a înainta starea spirituală și materială a poporului nostru, vrem a deștepta prin mijloace naționale facultățile, va se dică cugetările cele senine și serioase în poporul nostru, ca se cunoască ființa și destinația sa și se o scie întrebuința spre tot binele, precum și alte nații fac astădi aceasta, și precum este spiritul cel civilisatoriu al secolului nostru. Darurile lui vor garanta viitorul cel mai ferice al mult cercatei noastre națiuni, și o vor ferí de niște lovituri ucigătoare de religia și limba ei. Aceste convingeri mari să ne însufleţească, dlor, pre noi toți și atunci tare cred, că Ceriul va încorona cu flori de mângăiere intreprinderea noastră și va asculta rugăciunea mea, prin carea cucerindu-me îl rog, ca se reverse binecuvêntarea sa asupra Asociațiunei noastre, căci tot darul desăvêrșit de sus vine dela părintele luminilor".

Ear eruditul nostru filolog Timoteiu Cipariu, în memorabilul seu discurs, rostit în adunarea constituantă din 4 Nov. 1861 într'altele astfel ne încurajează:

„Insă din toate aceste ruine providența ne-a conservat âncă în aceste dureri cumplite un tesaur nepreţuit, care nu ni l'au putut răpí nici sabia învingĕtorului, nici cruḍimea tiranului ce domnea pe corpurile noastre, nici puterea fisică, nici politica infernală, — un tesaur născut cu noi dela țițele maicei

noastre, dulce ca sărutările măicuţelor, când ne aplecau la sinul lor, tesaur mai scump decât viaţa, tesaur, care de l'am fi perdut, de l'am perde, de vom suferí vr'odată, ca cine-va cu puterea, au cu înşelăciunea, au cu momele se ni-l răpească din mânile noastre, atunci mai bine, mai bine să ne înghiţă pământul de vii, se ne adunăm la părinţii nostri cu acea mângăiere: că nu am trădat cea mai scumpă ereditate, fără de care nu am fi demni de a ne mai numí fiii lor — *limba românească*". . . . . .

„ . . . Nu voiesc a mĕ întinde mai departe, măcar că multe s'ar mai puté ḑice şi aduce din viaţa poporului român, ce demustră invederat, că deşerte sunt toate sperările, ilusiunile, visurile, îndeşert toate sofismele şi machinaţiunile tuturor, cari mai duc şi trag sperare, că doară-doară din român vor puté face alt popor. Un razim naţionalităţii române se împlântă astăḑi şi sperăm că asemeni razime de astă şi de alte forme se vor împlânta şi de aci înainte, şi mai mult şi mai puternic".

Şi speranţa înflăcăratului savant român în mare parte s'a realisat. In scurt timp spiritul deşteptat la înfiinţarea Asociaţiunei a creat Asociaţiunea naţională din Arad, Societatea pentru crearea unui fond de teatru român, Academia română, Asociaţiunea pentru cultura poporului român din Marmaţia, mai multe Reuniuni de femei române, apoi o mulţime de institute de credit şi economii, Reuniuni preoţesci, învĕţătoresci, industriale, comerciale şi agronomice — toate cu menirea de a înainta desvoltarea culturală şi economică a poporului român, — totatâţa razimi ai naţionalităţii române din patria noastră.

Din toate reuniunile culturale înfiinţate de poporul român din patria noastră, cea mai veche, cea mai generală şi — cred că pot afirma fără sfială — cea mai eficace de a contribuí la desvoltarea culturei naţionale a poporului român, fără a jignî cât de puţin cultura altor popoare din patrie — este Asociaţiunea noastră.

Multe şi mari au fost şi sunt speranţele şi pretenţiile noastre faţă de această instituţiune naţională.

Şi dacă nu s'au putut şi nu se pot toate realisa în mĕsura în care am dorí noi, nu este vina noastră.

Astfel este situaţiunea în care am vieţuit şi vieţuim.

Noi suntem un popor sĕrac, un popor blând, carele fără vina noastră am rĕmas cu secoli îndĕrĕtul altor popoare mai favorisate de soarte, am rĕmas numai cu credinţa în Dumneḑeu şi cu iubirea nemărginită de dulcea noastră limbă.

Noi şi astăḑi, când scopurile naţionale şi culturale ale altor popoare din patrie se bucură de nemărginit sprijin material şi moral, afară de sarcinile publice comune cu toţi cetăţenii statului, din serăcia noastră trebue se creăm şi provedem toate instituţiunile noastre culturale şi naţionale, cum se ḑice: „dela Vlădică pănă la opincă".

Inteligenţa noastră carea conduce instituţiunile naţionale şi carea aproape singură ofere şi mijloacele materiale ale Asociaţiunei, între împregiurările date, cu puţine excepţiuni, face tot posibilul ca scopurile acestei reuniuni se înainteze.

Statutele modificate în 1897 dau posibilitatea, ca activitatea Asociaţiunei, care mai nainte era mărginită numai la teritoriul Transilvaniei, să se extindă asupra întreg teritoriului locuit de Români în patria noastră, ca şi cea mai neînsemnată comună cel puţin prin o agentură se vină în nex organic cu comitetul central, dau posibilitatea ca în toate despărţemintele să se înfiinţeze tot feliul de instituţiuni şi însoţiri folositoare pentru popor. Iar natura ambulantă a adunărilor noastre ne dă posibilitatea, ca inteligenţa despărţĕmêntului să vină în atingere cu poporul şi prin graiu viu să-l lumineze şi însufleţească pentru scopurile Asociaţiunei, identice cu fericirea lui şi a patriei.

Dar firesce toate acestea reclamă lucru intensiv şi timp, pănăcând poporul, şi mai vêrtos poporul românesc, carele din firea sa este conservativ şi foarte reservat faţă de cărturari, îşi va pricepe interesul seu şi însuşi va da mână de ajutor inteligenţei sale la realisarea scopurilor culturale ale Asociaţiunei.

Nu pot trece cu vederea nici curentul mai recent, pornit mai vîrtos în o parte a jurnalisticei noastre, cu privire la activitatea literară a Asociaţiunei.

Este adevĕrat că în titlul Asociaţiunei se cuprinde şi „literatura română“.

Paragraful 2 al statutelor însă indică modul, în care Reuniunea noastră are să promoveze literatura română, şi anume: nu ea are să facă, ci are să încurajeze literatura română, ca un mijloc al culturei poporului: prin iniţiare de studii şi scrutări, prin editare de publicaţiuni literare, sciinţifice şi artistice, înfiinţare de biblioteci poporale, musee şi alte colecţiuni, acordare de premii şi stipendii pentru diferite specialităţi de sciinţă, arte şi industrie, expoziţiuni, producţiuni şi conferenţe publice, înfiinţare, eventual ajutoare de şcoli şi internate, organisare de secţiuni sciinţifice etc.

Ei bine! Toate acestea sunt puse în lucrare.

Amintesc aci numai importanta ediţiune a Enciclopediei române, carea în anul acesta se va termina, Şcoala civilă de fete cu internat, bibliotecele poporale, publicaţiunile editate de Asociaţiune pentru biblioteca poporală, bursele ce se dau din partea Asociaţiunei şi paşii întreprinşi pentru înfiinţarea museului naţional (Casa naţională) care este aproape de realisare.

Asociaţiunea şi în astă privinţă face totul ce cade în competinţa organelor sale, între marginile budgetului. Dar nu este echitabil să se pretindă, ca însuşi comitetul central, care nu este corporaţiune literară, ci administrativă — şi organele lui, să facă literatura română.

Asta este chiemarea şi datoria literaţilor, cari nu se pot comanda, ci ei au să se afirme.

Dar, în fine, această parte a problemei originale a Asociaţiunei a trecut în domeniul şi competenţa Academiei române, care dispune de fondurile necesare şi are în sinul seu savanţi din toate părţile locuite de Români; — pentru-că limba şi literatura unui popor nu este şi nu poate fi mărginită la graniţele statelor naţiunilor politice.

La 1 August 1867, în şedinţa de inaugurare a „Societăţii literare române“, care atunci a primit numele de „Societate academică română“ iar prin legea din 29 Martie 1879 s'a declarat „Academia română“ — cel mai competent în această materie, membrul academiei *Timoteiu Cipariu*, în cuvêntarea sa de inaugurare a rostit şi următoarele cuvinte:

„Până aci limba și naționalitatea ne-a fost încătușată.... Pentru eliberarea limbei naționale va îngrijí mai ales chiar această societate literară. Ea va îngrijí, ca limba română să scape de jugul despotismului sub care a gemut de secoli. Ea va îngrijí pentru conservarea unității limbei românesci *în toate provinciile locuite de Români.* Ea îi va reda forma curat națională română, spre a figura cu toată demnitatea între și lângă surorile ei de origine latină".

Cerêndu-ve scusele domnilor! pentru-că poate prea mult v'am intreținut cu împrospĕtarea unor reminiscențe istorice, care și înșiși le cunoașceți, Vĕ salut! și în calitate de delegat al comitetului central pentru conducerea acestei întruniri — declar deschisă adunarea generală ordinară a Asociațiunei pentru literatura română și cultura poporului român.

STATISTICA ECONOMICĂ.

Secțiunea economică a Asociațiunii, îndată după constituirea ei, când era preocupată de stabilirea unui plan de acțiune pentru lucrarea sa în viitor, a ajuns la convingerea, că va puté desvolta o activitate rodnică și va puté contribuí la delăturarea neajunsurilor economice ale poporului nostru, numai în cas dacă va fi pe deplin orientată asupra stărilor țeranului român în toate ramurile activității sale economice.

Secțiunea, pornind din acest punct de vedere, a crecĭut deci că are să-și înceapă activitatea prin adunarea unui material statistic cât mai amĕnunțit, ca pe această cale să-și poată forma o icoană reală a stărilor în cari trăiesce poporul nostru, și apoi în cunoscința deplină a acestor stări, să stabilească direcțiunea ce are să o urmărească și să caute mijloacele cele mai potrivite pentru realisarea scopurilor sale.

In sensul acestora secțiunea a însărcinat pe referentul ei, dl *Dr. Vasile Hossu*, cu lucrarea unui *chestionar* pentru adunarea datelor statistice; după-ce însă numitul domn, ocupat cu alte afaceri și numit într'aceea episcop al Lugoșului, nu s'a putut conforma acestei însărcinări, un alt membru ordinar al secțiunii, dl *Romul Simu*, a luat asupra-și sarcina de a compune chestio-

narul amintit, şi în şedinţa plenară a Secţiunilor din Iulie 1903, a şi presentat proiectul seu.

Şedinţa plenară, deodată cu hotărîrile luate asupra limitelor în cari va fi să se pună în lucrare adunarea datelor statistice, a luat şi dispoziţiunea, ca proiectul de chestionar lucrat de dl R. Simu, să se publice în întreaga lui extensiune în organul Asociaţiunii, ca să servească ca îndreptar pentru toţi aceia, cari se ocupă în cercuri mai restrînse cu studiarea situaţiunii economice a poporului nostru, şi în deosebi pentru scriitorii *monografiilor comunale.*

Conformându-ne acestei dispoziţiuni, lăsăm să urmeze Chestionarul dlui Simu împreună cu părţile esenţiale a introducerei ce autorul i-a făcut în şedinţa secţiunii economice.

Lupta pe terenul economic devine din ḑi în ḑi mai impetuoasă şi poporul care nu-şi scie da seamă de situaţia sa şi nu e organisat temeinic — pănă în cele mai mici detaiuri — decade treptat şi ajunge aservit de alţii cari au sciut să profite de toate împrejurările priincioase pentru a aduna puteri şi a se întări.

Un popor, care desconsideră datele statistice, se poate foarte bine aseměna cu o armată angajată în luptă, fără ca să ţină seamă de forţele proprii. O astfel de armată trebue să fie învinsă, şi tot asemenea şi poporul angajat în luptă economică, fără a fi făcut pregătirile necesare pentru această luptă înverşunată şi nemiloasă.

Cu deosebire în state cu poporaţiune mixtă, cum e statul nostru, diferitele naţionalităţi nu se pot nici decum dispensa de o statistică a lor proprie, în care să se reoglindeze situaţiunea lor reală, cu toate părţile ei bune şi rele.

Ca dovadă în această privinţă ne poate serví împrejurarea, că deşi guvernul nostru a făcut la diferite epoce studii statistice asupra tuturor referinţelor din ţeară — între aceste — şi asupra referinţelor economice, totuşi „*Reuniunea economică transilvană*“ maghiară a pornit o acţiune pentru culegerea de date statistice pe cale — cum s'ar ḑice — particulară.

O asemenea acţiune s'a pornit şi în România, anume din partea d-lor A. D. Xenopol şi A. C. Cuza.

Chiar şi numai aceste două exemple, sunt doveḑi suficiente, că punerea la cale a unei statistici economice românesci este pe deplin justificată; cu atât mai mult, că la noi în această direcţie nu s'a făcut aproape nimic.

De aceea nici nu avem o icoană barem cât de palidă a situaţiunii noastre generale agricole, industriale şi comerciale.

Chestionarul ce urmează va puté serví, nu numai la adunarea datelor pentru o statistică economică a tuturor Românilor din țară, ci cu o cale și ca substrat pentru *monografiile* economice ale tuturor comunelor noastre.

Din acest punct de vedere importanța chestionarului devine și mai evidentă.

Sarcina, de a pune la cale adunarea datelor și de a face o statistică economică a poporului nostru din Ardeal și Ungaria, îi revine — fără îndoială — Asociațiunii noastre și îndeosebi *secției sale economice.*

Lucrarea însă, trebue să recunoascem, nu e ușoară și ea se va puté face numai cu ajutorul despărțemintelor Asociațiunii și cu concursul oficiilor protopopesci, a preoțimei, învățătorimei și altor cărturari din toate comunele cu poporațiune românească.

Tipăriturile și toate instrucțiile necesare vor trebuí pregătite și distribuite cât de îngrabă, ca să se poată începe lucrările de conscriere în comune.

Și acum presentăm următorul:

Proiect de chestionar

pentru culegerea datelor statistice cu privire la starea economică a Românilor din patrie.

I.

1. Numele românesc al comunei; numirea oficială și germană, eventual numirea sêrbească ori ruteană.
2. Câți locuitori sunt în comună?
   a) câți Români?
   b) câți de alte naționalități?
   c) câte familii române?
   d) câte familii de alte naționalități?
   e) cât a fost numĕrul nascerilor în 1903?
   f) cât a fost numĕrul morților?
   g) cu cât s'a sporit numĕrul locuitorilor români față de a. precedent?
   h) cu cât a scăḑut numĕrul locuitorilor față de anul precedent?
   i) care e numĕrul căsătoriilor?

II.

1. Câți *capi de familie români* sunt agricultori?
2. Câți sunt meseriași?
3. Câți comercianți? (aici sunt a se numĕra și cârcimarii, hotelierii și traficanții).
4. Câți oficiali? (aici sunt a se numĕra: preotul, învĕțătorul, notarul, medicul, veterinarul, oficialii de bancă, etc.)
5. Câți arêndași (de pămênt)?
6. Câți ḑileri?
7. Câți servitori?
8. Câți cerșitori?
9. Câți agricultori mai lucră și câte o meserie în timpul iernii și în ḑilele nefavorabile pentru agricultură? (s. e. lemnăritul, etc.)
10. Câți meseriași se ocupă peste vară și cu agricultura?
11. Câți comercianți se ocupă și cu agricultura?
12. Câți oficiali se ocupă și cu agricultura?

III.

1. Câți *plugari români* au casă și moșie și-și poartă carul și plugul?
2. Câți au numai casă, curte și grădină?
3. Câți sunt cu totul fără avere?

IV.

1. Câte *jugăre cat. de pământ* sunt:
   a) în posesiune românească și cât valorează un jugăr de pământ? (dela K . . . — K . . .);
   b) în posesiunea altor naționalități?
2. Câte case și curți?
3. Câte jugăre catastrale grădini?
4. Câte jugăre agri?
5. Câte jugăre fênațe?
6. Câte jugăre pășuni?
7. Câte jugăre păduri?
8. Câte jugăre vii?
9. Câte jugăre în total sunt ale alodiului comunal?
10. Câte ale bisericei?
11. Câte ale școalei?
12. Câte ale diferitelor fundațiuni?
13. Câte ale statului?
14. Câte jugăre se află în alte mâni? (bănci etc.)
15. Cât prețuesc toate aceste realități?
16. In timp de o jumătate de secol (dela iobăgie încoace) trecut'a pământ dela alte naționalități la Români, și anume câte jugăre?
17. Câte jugăre au trecut dela Români la alte naționalități?

V.

1. Câte *case* sunt:
   a) de peatră, *c*) de grădele,
   b) de lemn, *d*) câte bordee.
2. Câte *edificii economice* (șuri, grajduri):
   a) de peatră, *c*) de grădele,
   b) de lemn, *d*) câte în pământ?
3. Cât valorează toate casele și edificiile economice?

VI.

1. Câtă *contribuție* se plătesce în total în comună?
2. Cât arunc?
3. Câți feciori români sunt în serviciul activ la miliție?
4. Cu câtă datorie este împovărată proprietatea românească?
5. Cât face datoria cambială?

VII.

1. Câte *animale* posed Românii, anume:

a) câți boi?	*f*) câți viței de bivol?	*l*) câte oi?
b) câte vaci?	*g*) câți cai?	*m*) câte capre?
c) câți viței?	*h*) câte iepe?	*n*) câți rîmători?
d) câți bivoli?	*i*) câți mânzi?	*o*) câte galițe?
e) câte bivolițe?	*k*) câți asini?	*p*) câți stupi?

2. La cât se ridică preţul tuturor animalelor vêndute în timp de un an?
3. La cât evaluaţi preţul tuturor animalelor din comună?

VIII.

1. Sunt cultivate *grădinile?*
   a) câte cu pomi?
   b) câte cu legumi?
   c) câte cu iarbă sau alte plante?
   d) câte sunt cu totul negligeate?
   e) cât face preţul poamelor vîndute?
   f) cât face preţul legumelor vîndute?
   g) eventual cât face preţul poamelor cumpĕrate?
   h) cât al legumelor cumpĕrate?
   i) cam de ce preţ se consumă poame în comună?
   k) de ce preţ se consumă legume?

IX.

1. Câte *hectolitre de bucate* se produc în hotarul comunei, şi anume:
   a) câte hectolitre de grâu?
   b) „ „ „ sĕcară?
   c) „ „ „ orz?
   d) „ „ „ ovĕs?
   e) „ „ „ cucuruz?
   f) „ „ „ cartofi?
   g) câte hectolitre de alte producte agricole (cânepă, in, fasole, mazĕre, linte, meiu, etc.)?
   h) câte clăi de cânepă?
   i) câte clăi de in?
   k) cât face preţul total al acestor producte?
   l) cât face preţul productelor întrebuinţate la casă?
   m) cât face preţul productelor vîndute?
   n) de ce preţ se cumpĕră într'un an producte pentru nutremênt din această categorie?

X.

1. Câte *cară de fên şi otavă* se produc într'un an în hotarul comunei?
2. Care este preţul total al acestui nutreţ?
3. Care este preţul nutreţului întrebuinţat în economie?
4. Care este preţul nutreţului vêndut?
5. Cam la cât se poate evalua *păşunea* totală a comunei (iarba dintr'un an)?
6. La cât se poate evalua păşunea din ogoară?
7. Eventual de ce preţ se cumpĕră nutreţ din alte comune?
8. Cât face pe an preţul păşunilor arêndate dela alte comune?
9. Şi cât face pe an preţul păşunilor arêndate altor comune?

XI.

1. La cât se poate evalua materialul extras din *pădurile* comunei, bisericei şi privaţilor?
2. Cât face preţul materialului întrebuinţat (pentru clădit şi ars) în comună?
3. Cât este preţul materialului vîndut afară din comună?
4. Eventual de ce preţ se cumpĕră din alte comune lemne într'un an?

XII.

1. La cât se poate evalua produsul *viilor?*
2. Cât face valoarea produselor (struguri şi vin), cari se întrebuinţează în casă?
3. Cât a celor vîndute?
4. Eventual de ce preţ se cumpĕră vin şi struguri din alte comune?
5. Au fost viile pustiite de filoxeră?
6. Se replantează:
   a) cu viţă americană?
   b) cu viţă din patrie?
   c) câţi individi sciu altoi viţa de vie?

XIII.

1. Este în comună *grădină şcolară* şi în ce stare?
   a) de câte jugĕre (orgii)?
   b) este închisă?
   c) câţi altoi sunt în ea?
   d) câţi pădureţi?
   e) câţi altoi s'au distribuit şcolarilor, eventual s'au vîndut în timpul celor 10 ani din urmă?
   f) câţi individi sciu altoi pomi?

XIV.

1. Este în comună *şcoală economică* de repetiţiune?
   a) confesională (românească)?
   b) comunală (românească)?
   c) comunală (cu altă limbă de propunere)?
   d) de stat?
2. Are învĕţătorul nostru cualificaţiunea prescrisă pentru şcoalele economice de repetiţie?

XV.

1. Se cultivă în comună *plante de nutreţ* şi anume câte jugĕre catastrale cu:
   a) trifoiu?
   b) luţernă?
   c) napi de zăhar?
   d) napi de nutreţ?
   e) rapiţă?
   f) cât valorează în total preţul acestor producte?

XVI.

1. Au întrodus Românii *maşini şi unelte economice perfecţionate*, anume:
   a) câte maşini de sĕmĕnat (cucuruz, grâu, trifoiu etc.)?
   b) câte maşini de treerat?
   c) câte tăvăluge?
   d) câte grape de fênaţe?
   e) câte treere?
   f) câte maşini de tăiat nutreţ?
   g) câte maşini de sfîrmit?
   h) câte prese pentru gătirea vinului de poame?
   i) câte cuptoare perfecţionate de uscat poame?
   k) câte maşini de extras mierea?
   l) câte maşini pentru gătirea fagurilor artificiali?

m) câte grape de lemn se mai întrebuinţează în comună?
n) eventual câte pluguri de lemn?
o) ce altfel de maşini s'au mai întrodus în comună?

XVII.

1. S'au întrodus în comună *vite de rase nobile străine*, anume:
   a) câte capete de Pinzgau?
   b) câte de alte soiuri nobile?
   c) câţi tauri comunali sunt de aceste soiuri?
   d) se află astfel de tauri la cutare proprietar român sau străin sau la cutare curte domnească, şi beneficiază într'un fel oare care şi Românii de ei, pentru a-şi îmbunătăţi soiul lor de vite?
   e) este *armăsar comunal?*
   f) pune-se pond pe prăsirea unui soiu mai nobil de cai?
   g) este taur de bivol?
2. Stărue-se, şi în ce mod pentru nobilitarea:
   a) vitelor?
   b) porcilor?
   c) galiţelor?

XVIII.

1. *E hotarul comassat?*
   a) de când?
   b) s'a lăsat păşunat comun?
   c) s'a întrodus rotaţiunea în economie?
   d) s'au făcut irigaţiuni? (udarea artificială a fênaţelor).
   e) s'a făcut comassarea spre mulţămirea locuitorilor?
   f) progresează agricultura dela întroducerea comassării?
   g) ori regresează?
   h) cari sunt eventual causele regresului?
2. Se practică:
   a) *economia*: de trei hotare?
   b) de două hotare?
   c) sau altă împărţire şi care anume?

XIX.

1. Cultivă-se în comună *stupăritul*, şi anume:
   a) câţi *stupi* în coşniţe sistem raţional?
   b) câţi în coşniţe obicinuite?
   c) sunt în comună împrejurări favorabile pentru cultura albinelor?
   d) cât venit anual se câştigă din stupărit?

XX.

1. Se cultivă în comună *vermi de mătasă*, şi anume:
   a) câte familii cultivă?
   b) cât se câştigă în total din acest ram economic?
   c) câţi frăgari mari sunt în comună?
   d) câţi frăgari tineri?

XXI.

1. Ce alţi rami economici se cultivă în comună?

XXII.

1. Se cetesc *foi agricole* în comună:
   a) cari anume?

XXIII.

1. Sunt *plantaţii comunale:*
   a) pe lângă drumuri (pomi)?
   b) dealuri sterpe?
   c) pentru a regula cursul rîurilor şi părăuĕlor?
   d) pentru replantarea pădurilor stîrpite prin foc, etc.

XXIV.

1. E în us *portul neaoş românesc:*
   a) la bĕtrâni şi bĕtrâne?
   b) la bărbaţi şi femei în floarea vieţii?
   c) la copii şi copile?
2. Lucră-se şi acum în toată puterea:
   a) cânepa?
   b) inul?
   c) lâna?
3. Sau se cumpĕră mai mult:
   a) bumbac?
   b) jolj?
   c) cartoane?
   d) pănură şi postav de tîrg?
   e) haine gata de tîrg?
4. Făcutu-s'a ceva înadins:
   a) pentru păstrarea portului naţional?
   b) pentru reîntroducerea lui, dacă a fost părăsit?
   c) se ţese şi acum, în câte case din comună?
5. *Luxul* în îmbrăcăminte prinde rădĕcini în popor, şi cari sunt precursorii lui, anume:
   a) materiile şi hainele de tîrg ieftine?
   b) părăsirea portului naţional?
   c) cari altele?
6. La cât se poate evalua suma cheltuită în întreagă comuna pe materiale de tîrg: bumbac, jolj, cartoane, postav, mătăsuri, etc.?
7. Dacă eventual femeile din comună vînd ţĕsĕturi: postav, pânză, straie, covoară ş. a., la cât se poate evalua suma câştigată în acest chip?

XXV.

1. *Alcoolismul*:
   a) ia dimensiuni?
   b) cari sunt causele?
   c) munca grea şi nutrirea necorĕspunzĕtoare?
   d) alte nevoi?
2. Câte *cârciume* sunt în comună?
3. Ce se bea mai ales?
4. La cât se poate evalua suma cheltuită pe beuturi de toţi locuitorii comunei?
5. Se bea mai mult în cârciume sau acasă?
6. E obiceiul să meargă şi femeile în cârciumă?
7. Tineretul îşi ţine jocurile şi petrecerile în cârciumă?
8. Ce s'a făcut până acum pentru a pune stavilă alcoolismului? (predici, conferenţe, societăţi de temperanţă etc.)

XXVI.

1. Răspândită e patima *jocului în cărți?*
2. Care e causa răspândirei acestei patimi?
3. Ce s'a făcut pentru stavilirea acestei patimi?

XXVII.

1. Cari alte *patimi și obiceiuri rele* au devenit stricăcioase poporului?
   a) mulțimea sărbătorilor, și anume cari, și câte?
   b) sărbători păgâne, cari, și câte?
   c) alte dile opăcite, în cari nu se lucră, cari, și câte?
   d) câte dile nu se lucră de obiceiu în fie-care an?
   e) pomenile?
   f) ospețele?
   g) botezurile costisitoare?
   h) cât ar câștiga poporul într'un an prin reducerea sărbătorilor și dilelor de nelucrare la un minim și prin o întrebuințare mai bună a timpului?
   i) cât ar putea să cruțe poporul într'un an prin micșorarea rațională a speselor împreunate cu facerea pomenilor, ospețelor și botezurilor.
   k) ce s'a încercat până acum pentru îndreptarea acestor obiceiuri?
   l) cu ce succes?

XXVIII.

1. Sunt și anume câți tineri din comună pregătiți ori să pregătesc acum? într'un institut:
   a) agronomic?
   b) de grădinărit?
   c) de silvicultură?
   d) de gornici?
   e) de vierit?
   f) de lăptărit?
   g) de stupărit?
   h) sau în altfel de curs economic?
2. Ce face comuna politică sau cea bisericească pentru promovarea diferitelor interese agricole, anume: a dat sau dă acum ajutor la *câți* tineri pentru a se pregăti într'un institut:
   a) agricol?
   b) de grădinărit?
   c) de silvicultură?
   d) de gornici?
   e) de vierit?
   f) de lăptărit?
   g) sau cum altfel promovează interesele agricole?
3. Câți tineri din comună sunt ajutați spre scopurile numite cu stipendii:
   a) din fundațiunile noastre?
   b) din partea asociațiunilor noastre?
   c) din partea băncilor noastre?
   d) din partea municipiilor?
   e) din partea statului?

XXIX.

1. Început-a poporațiunea a emigra, anume:
   a) de când?
   b) câți în România?
   c) câți în America?
   d) câți în alte țări?
   e) cari sunt causele acestei emigrări?
   f) ce s'a întreprins pentru stavilirea emigrării?

XXX.

1. Care e *situaţiunea poporaţiunii* în general, anume:

a) sporesce în privinţa numerică?
b) sau regresează?
c) înaintează în avere?
d) sau regresează?
e) înaintează evident în cultură?
f) înaintează în privinţa fisică?
g) sau degenerează?
h) progresează în moralitate?
i) sau regresează?
k) cari sunt causele progresului?
l) cari ale regresului?

XXXI.

1. Din *meseriaşii* din comună câţi sunt:

	români,	de alte naţion.,	în total.
argăsitori			
argintari			
armurieri (făcători de arme)			
bărdaşi			
butnari			
berari			
calapodari			
căldărari			
cărămidari			
cârnăţari			
cismari			
ciubărari			
clopotari			
cofetari			
cojocari			
compactori			
cordoneri(păpucari)			
covrigari			
croitori			
croitoare			
cuptorari			
cuţitari			
fauri			
ferestrari			
fotografi			
friseri			
funari			
gaitanari			
grădinari			
hotelieri			
juvaergii			
lăcătari			
măcelari			
măsari,			
mineri:			
a) în băile de sare			
b) în băile de fer			
c) în băile de aramă			
d) în băile de aur şi argint			
e) în alte băi			
f) în carierele de peatră			
modiste			
morari			
olari			
orologeri			
organişti			
pictori			
pitari			
perieri			
peptenari			
pânzari			
petrari			
pălărieri			
pardositori			
poleitori (văpsitori, de trăsuri) etc.			
postăvari			
rachieri			
rotari			
sculptori în lemn			
sculptori în peatră			
săpunari			
sîtari			
ştrimfari (ciorapieri			
tapeţieri			
tipografi			
turtari			
urloeri (hornari)			
văpsitori (de tort şi haine)			
zidari			
zlătari (alegători de aur).			

2. Câți din meseriașii români au învĕțat meseria în toată regula și au făcut praxa necesară?

3. Câți s'au cualificat pe cale autodidactică?

4. De ce fel de meseriași români și de câți ar mai avé comuna trebuință?

5. Câți elevi de meserie români sunt de present din comună (ori unde ar învĕța)? Și la ce fel de meserii?

6. Câte calfe sunt de present (ori unde ar fi ele aședate)? Și ce fel?

7. Câte *stabilimente industriale* și de meserii sunt în comună:

române, de alte naționalități, în total.

a) piuă de pănură și de uleu (steje);
b) joagĕre (ferestrauă);
c) șteampuri;
d) mașini de scărmănat lâna;
e) mașini de tors;
f) rĕsboaie perfecționate;
g) mașini de cusut;
h) mori;
i) fabrici de spirt;
k) tipografii;
l) alte stabilimente, anume cari?

8. Câți *industriași* (fabricanți) sunt în comună:

români, de alte națion., în total.

9. Câți elevi de industrie români sunt din comună?

10. Și câte calfe de industrie române?

11. Câți individi învață într'o școală industrială mai înaltă?

12. Comuna politică ori bisericească ajută și ele cu ceva la crescerea elevilor de meserie și la perfecționarea sodalilor din comună?

13. Se învață în școala din comună:

a) lucrul de mână femeesc, și anume ce rami?
b) vre-un ram de meserie (pentru băeți) ca: împletirea pălăriilor de paie, a corfelor de nuiele sau de papură și alte obiecte din aceste și alte materii?

14. Este în comună școală română pentru învĕțăceii de meserii?

15. Țînutu-s'a, sau ține-se curs cu adulții pentru-ca ei să-și însușască dexteritate în confecționarea celor mai neapĕrat trebuincioase obiecte din sfera industriei agricole?

a) când?
b) din partea cui?
c) cu ce succes?
d) ce fel de obiecte s'au făcut?
e) câți individi pregătesc obiecte din sfera industriei agricole?

XXXII.

1. Dintre *comercianți* câți sunt:

români, de alte nație., în total.

a) boltași;
b) birtași;
c) traficanți de articole de monopol;
d) comercianți de bucate;

e) comercianţi de vite;
f) comercianţi de lână;
g) comercianţi de poame;
h) comercianţi de miere şi ceară;
i) comercianţi de ouă şi galiţe;
k) câţi comercianţi de lemne;
l) câţi de alte specialităţi (cum sunt s. e. întreprinḑătorii pentru plutirea lemnelor, etc.)

2. Câţi din comercianţi au învĕţat profesiunea în regulă, făcêndu-şi anii de învĕţăcei şi praxa de calfe?

3. Câţi au deschis boltă fără nici o pregătire specială?

4. Câţi elevi români de comerciu sunt de present din comună?

5. Câte calfe române?

6. Câţi tineri studiază în vre-o şcoală comercială superioară (română sau străină)?

7. Comuna politică sau bisericească ajută cu ceva pe elevii sau calfele de comerciu?

8. Cum e starea materială a comercianţilor români?

9. Cum a celor străini?

10. Cumpĕră Românii mai mult dela comercianţii români?

11. Sau mai mult dela străini?

12. A sărăcit comuna şi locuitorii ei de când birtaşi şi comercianţi de alte naţionalităţi s'au aşeḑat în ea?

XXXIII.

1. Ce fel de *societăţi economice* române se află în comună, însemnând la fie-care data înfiinţării, cum prosperează şi influinţa lor asupra poporului, şi anume:

a) reuniune agricolă;
b) reuniune de stupărit;
c) tovărăşie agricolă;
d) grânar bisericesc;
e) grânar al comunei;
f) grânar al cutărei tovărăşii;
g) institute de credit şi economíi;
h) însoţire de credit sistem Raiffeisen;
i) societate comercială pe acţii;
k) însoţire de temperanţă;
l) reuniune de înmormêntare;
m) reuniune de asigurarea vitelor;
n) însoţire de lăptărit şi pentru facerea untului;
o) însoţire de vieri (pivniţe);
p) reuniune pentru încurajarea şi protejarea industriei de casă;
q) reuniune de sodali, eventual de meseriaşi;
r) reuniune de comercianţi;
s) eventual şi alte soiuri de reuniuni şi însoţiri;
t) există bibliotecă şcolară;
u) există bibliotecă bisericească;
v) există bibliotecă a cutărei reuniuni (din câte tomuri, de ce preţ şi cetite sunt cărţile)?

XXXIV.

1. Câți *cărturari* români în viață a dat comuna din sînul seu, anume:

a) preoți, resp. absolvenți de teol.
protopopi,
asesori consist.,
canonici,
episcopi;
b) învățători,
învățătoare;
c) notari;
d) profesori;
e) contabili;
f) medici;
g) veterinari;
h) ingineri;
i) architecți;
k) advocați;
l) silvicultori;
m) agronomi;
n) oficeri;
o) suboficeri;
p) oficiali de administrație:
pretori,
oficiali la comitat;
q) oficiali la justiție:
județi cercuali,
județi de tribunal etc.;
r) oficiali la perceptorate
și direcț. financiare;
s) câți deputați;
t) câți senatori;
u) câți la oficiile de vamă;
v) câți în ministerii;
w) câți diariști; etc.

XXXV.

Câte *bănci* sunt în comună? Și câte *însoțiri* de credit?

1. Cât fac activele la finea anului 1903?
2. Cât fac pasivele?
3. Cât este debitul?
4. Cât creditul?
5. Cât e capitalul social?
6. Fondurile de reservă?
7. Profitul net?
8. Cât s'a destinat pentru scopuri culturale și de binefacere?
9. Cu ce sume ajută băncile desvoltarea agriculturei, meseriilor, industriei, comerciului și a clasei culte (a intelectualilor sau inteligenților)?

Anume prin stipendiarea până acum a:

a) câți tineri cari se pregătesc pentru agricultură?
b) câți pentru meserii?
c) câți pentru industrie?
d) câți pentru comerciu?
e) câți pentru tot felul de oficii?

10. În general dela înființarea băncilor și însoțirilor:

a) înaintează poporul în avere?
b) s'au regresează?

XXXVI.

1. Câte *biserici* sunt în comună: gr.-or..., gr.-cat..., ale altor confesiuni..., total...?
2. Câte *școli* gr.-or..., gr.-cat..., comunale..., de stat..., de alte confesiuni..., total...?
3. Este *agentură* a Asociațiunii?
4. Este *bibliotecă* a Asociațiunii, câte tomuri și de ce valoare?
5. *Cimiterul* este închis și îngrijit?

XXXVII.

1. Cu ce sume a ajutat *Asociaţiunea* şi anume câţi tineri pentru a se cualifica de: agricultori, meseriaşi, industriaşi, comercianţi şi oficiali?

XXXVIII.

1. Cu ce sume şi câţi tineri au ajutat *fundaţiunile* noastre de tot felul?

XXXIX.

1. Cari sunt *boalele* cele mai răspândite în popor?
   a) frigurile şi malaria;
   b) tuberculosa;
   c) sifilisul;
   d) pelagra;
   e) şi cari âncă?
   f) cer oamenii în casuri de boale ajutorul medicului?
   g) ori apelează mai mult la rugăciunea şi ajutorul lui Dumneḑeu?
   h) şi cred în boscoane? etc.

XL.

1. *Socialismul*:
   a) ivitu-s'a în comună?
   b) câţi aderenţi are?

SIMPLIFICAREA SCRIEREI SUNETELOR ÎNCHISE.

(Disertaţiune cetită cu ocasiunea adunării generale a Asociaţiunii în Baia mare.)

Tesaurul cel mai scump, mândria noastră naţională, condiţiunea sine qua non a existenţei poporului românesc, care aḑi îşi cere loc, îşi cere drepturile sale în lumea cultă, în saloanele literaturei, şi dela a căruia primire condiţionat este rolul nostru, ce dorim să-l jucăm în concertul celorlalte popoare: este şi în totdeuna va rĕmâné limba noastră românească, limba ce-o vorbim, „altă limbă armonioasă, ca ea nu găsim“ — ḑice poetul. Ei dar' ce vedem? Spre a o puté face cunoscută în cerc cât mai larg, pe întrecute se pun factori chemaţi şi nechemaţi, priceputi şi diletanţi a o turna în forme, cari în multe privinţe sunt — *diforme.*

Chipul i-l zugrăvesc nisce „iconari“, ai cugeta, că sunt tot atâţia Rafaeli, până când într'adevĕr mulţi dintre ei nu stau departe de colegii lor dela Nicula. Acesti *iconari* se numesc *gramaticieni;* iar' *icoanele* lor sunt *gramaticele,* a căror cadru e *ortografia.* Şi trec criticii cu droaia pe dinaintea icoanei, şi nu vĕd trăsurile schimonositoare, ci mai sus se poticnesc în cadrul ei, şi şi aici critisează de comun încrustările şi ciradele, ori şi numai văpseala acestuia; — trec, şi nu observă, că icoana în loc de a representa pe strămoşul nostru, reduce la moşul — din vecini!

Lung ar fi, de a lua de-arêndul trăsurile străine în icoana-gramatică; cu această ocasiune numai în fugă voiu indegeta la câte-va, şi voiu trece apoi şi eu la cadru, la ortografie, şi şi acolo mḗ voiu mărginí numai la sunetele închise „**ă**“ şi „**î**“.

Încă în anul 1894 am fost avut fericire de a discuta câte-va puncte cu vre-o 20 de licenţiaţi din România, fiind de faţă şi fericitul Vasiliu cândva Urechiă. Şi îmi vine a crede, că nu fără nici un resultat. În gramaticele de atunci încoace s. e. pronumele personal în genitiv nu e mai mult „*al meu*“, căci acesta e pronume posesiv, şi numai din nepriceperea latinescului „*mei*“ sau a nemţescului „*meiner*“ a putut fi luat de genitiv.

Şi până aḑi se propun însă 3 declinaţiuni, pe când într'adevĕr nu sunt decât 2, luând de basă *pluralul*, adecă *declinaţiunea în „i“*, şi *declinaţiunea în „e“*. Declinaţiunea *nehotărîtă* se propune fals; s. e. „*un om*“ nu e declinaţiune nehotărîtă după firea limbei noastre, ci e o simplă, dar' nefericită imitaţie germană ori francesă. La verbe se propune forma pasivă, care e cu totul contrară firei limbei românesci, ba nu se află nici în celelalte limbi-surori de origine latină; iară forma „*stării*“ nu se propune; — firesce, pentru-că domnii „iconari“ nu o au aflat nici în alte gramatice de limbă străină; s. e. *eu mĕ bat*— nu e forma pasivă, ci reflexivă; dar' nici *eu sum bătut* — nu e forma pasivă, ci cea a *stării*.

Se propun trei genuri: *masculin, femenin* şi *neutru*, până-ce în limba română se află numai două genuri: *masculin* şi *femenin*, precum şi în celelalte limbi surori. Dovadă la aceasta e însuşi articolul românesc, care numai 2 forme arată: *masculin* şi *femenin*. Unde e dar' *neutrul*? Dovadă e însuşi cuvêntul „*neutru*“. Ce înseamnă acesta? Nec unus, nec alter, adecă = neuter, pe românesce: „nici unul, nici celalalt“.

Ei, dar' toate substantivele în limba română sunt sau *masculine* sau *femenine*, ori masculine în singular, şi femenine în plural; deci şi una şi alta — în cel mai bun cas dar' „comune“ ori „mixte“, — însă nici decum „neutre“. Aceasta ar fi contradictis in terminis. La conjugare nici într'o gramatică nu aflu un timp, care în gura poporului trăiesce şi-l folosim. Acesta e timpul istoric pentru perfect; d. e. *am fost auḑit*, că tu ai fost morbos. „Am fost auḑit“ — e timp istoric pentru perfect. Domnii „iconari“ însă decopiând după modele latine şi germane, n'au dat de acest timp, şi astfel în gramatice e necunoscut; deşi s. e. în limba francesă ar fi dat de el în *passé antérieur*.

Se vede deci evident, că la compunerea gramaticei nu limba poporului a stat model, ci — moşul din vecini!

Astăḑi avem o grămadă de doctori în sciinţe; cei mai mulţi în filosofie, şi acestia mai toţi din limba română. Cum de nu vindecă ei boala aceasta? Firesce, unii s'au încercat; dar' medicina — încă a mai agravat morbul.

Multe aşi mai puté înşira; dar' trec la *ortografie*, şi anume la lupta încinsă împrejurul lui **ă** şi **î**, propriul suget al prelegerii de astăḑi.

Mai în primăvară am cetit în unul din numerii „Transilvaniei“, organ al Asociaţiunei, nisce păreri dela unii corifei apuseni ai sciinţei cu privire la chestia fixării sunetelor închise: „**ă**“ şi „**î**“ în semne stabile. Vorbă e anume, să simplificăm scrierea lui **ă** şi **î**, cari până acuma s'au scris pe basa etimologică când cu **a**, când cu **e**, ori cu celelalte vocale, ce le avem

la dispositiune. Şi în această privinţă s'a cerut, precum amintîi, şi păreri de ale savanţilor străini. Paş de altcum cu desĕvîrşire greşit, precum voiu dovedí mai la vale.

Părerea în genere poate fi de 2 feliuri: bună, sau rea. Părere rea poate da ori-şi-cine; *bună* însă şi potrivită numai acela, care se pricepe la lucrul, în care i-se cere părerea.

Sunetul închis **ă** se mai află ici şi colo şi în alte limbi, deci nu e eschis, că despre acesta să aibă şi savanţii străini ceva concept. Dar' sunetul **î** în limbile din Europa, e exclusiv specimenul nostru, al Românilor. Străinii, mai cu seamă cei-ce nu ne sciu vorbí limba, nu sunt în stare, să-l rostească, deci nici nu-l pot pricepe astfel, ca să poată da părere de valoare. Un asemenea sunet se aude quidem în limbile slave, dar' acela se ivesce numai în rostirea consonantelor îngrămădite, ca sunet ajutător, fără ca să aibă ceva sĕmn visibil.

În loc de a alerga pe la străini, să examinăm originea sunetului **î** şi firea limbei noastre, şi vom afla poate o deslegare.

Isvorul sunetului **î** avem să-l căutăm la leagănul neamului omenesc, adecă în Asia. Îl auḑim şi aḑi la popoarele asiatice, mai ales pe platoul iranic. Scim şi aceea, că, precum multe alte popoare, aşa şi strămoşii nostri de a doua mână, Gheţii şi Dacii de acolo au venit la malul Dunărei, parte din spre nord, parte din spre sud. Dacii, popor conservativ şi avisat numai la puterile proprii, cu mândria unui popor neatârnător şi-a păstrat însuşirile aduse, drept moştenire nestirbită, ca nisce rĕmăşite scumpe. Noi, din viţa daco-romană am moştenit la rîndul nostru, pe lângă vîrtuţile — şi, să fim sinceri, — şi păcatele Romanilor, totodată şi lăsămêntul străbunilor Daci. În acest lăsămênt se află şi tesaurul **î** şi **ă**, până acuma âncă necheltuit.

Vorba e acuma, cum să presentăm aceste două puncte închise lumei culte? Până-ce limba noastră se scriea cu caractere cirilice, **î** şi **ă** aveau semnele lor; dar' adoptând noi caracterele latine, cu ce de altcum datori am fost şi originei şi maiestăţii limbei, susnumitele sunete au rĕmas fără semne, fiind-că între caracterele latine numai 5 semne sunt pentru vocale; noi însă avem 7 sunete vocale, şi astfel cele două sunete închise, silite au fost să ceară împrumut când haina uneia, când a celeialalte vocale, ca nisce feţi maşteri din prima căsătorie, adecă din căsătoria dacă. Aceasta mai mergea, până ce noi rĕmâneam cu limba noastră pe acasă.

Pruncii prin casă şi pe lângă casă umblă, cum pot: când desculţi, când sdrenţoşi, când în giletca tătâne-seu. Dar' acum e vorba, că limba noastră a crescut mare, e frumoasă, feţii nostri strumeni, voim să-i presentăm în saloanele societăţii, să-i ducem pe la concertele şi balurile culturei moderne. Au trebuinţă de haine. Se ivesce deci urgenţa: sau ca să le croim haine, adecă să aşeḑăm între literile latine două caractere noui, sau ca dintre vocalele, ce ne stau la dispositiune, să fixăm câte-va ca purtătoare stabile ale sunetelor închise **ă** şi **î**.

Ideea de a introduce pentru **ă** şi **î** caractere noi, până acum nu-şi află destul sprigin în încercările literare, pornite în această direcţiune. Causa e destul de plausibilă. Din pândirea evoluţiunii încete dar' continue a acestor două sunete întunecate unii prevĕd, alţii poate numai presimţesc, cum încet cu încetul întunecimea vocalei slăbesce, se resfiră, curăţindu-se pe calea sa firească spre acea vocală radicală, din care treptat s'a întunecat. Şi aceasta vocală radicală, care pentru prima-oară şi-a desvoltat sunetele întunecate, este — precum vom vedé mai la vale — vocala **a**. Aflându-se deci aceste sunete închise în descrescere, în scădere, nu se ivesce lipsa deosebitelor sau specialelor semne.

Dacă scrutăm firea sunetului întunecat, aflăm, că acesta în desvoltarea sa. şi mai cu seamă în ultimul stadiu al întunecării culminat în sunetul **î**, trecênd marginele sale naturale, s'a lăţit volnic, şi aşi puté ḑice: tiranic, şi preste alte vocale, întunecându-le pe aceste în decursul timpului astfel, că astăḑi trec drept **î** vocale, ce la început trebue că au sunat curat, ba nici aḑi nu pretutindenea sună ca **î**, şi cine petrece cu luare aminte, şi aḑi poate observa lupta şi svîrcolirea lor, de a se emancipa de sub influinţa sunetului **î**.

Dacă picurăm pe hârtie oleiu, vom vedé, cum acel picur, nepunêndu-i-se stavilă, se va lăţí cu încetul tot mai tare, şi va oleia în jurul seu părţi până acum curate, sbându-se astfel în periferie până la enervare. Dacă vom petrece apoi cu luare aminte procesul sbicirei, vom observa, că mai ântâiu se curăţesc periferiile, şi această curăţire se apropie pas de pas de centru.

Am premis această icoană intuitivă, ca să arăt, cum a putut fi posibil, că sunetul **î** cu încetul şi să ḑicem, în mod *impropriu*, s'a extins preste toate vocalele, deşí, precum ḑisei mai sus şi am să dovedesc mai la vale, originalminte este întunecarea numai unei singure vocale. Am premis această icoană, ca să arăt, că nu toate sunetele în **î**, ce figurează în limba noastră, sunt originale, proprii şi firesci; ci o bună parte s'a furişat şi încuibat cu încetul în limbă, şi s'a aşeḑat ca un nor greu asupra unor vocale, cum e şi vocala **i**, din pricina căreia aḑi se pregătesce o confusiune, în venitor poate nereparabilă, ba, după modesta-mi vedere, un atentat în contra desvoltării firesci a limbei române. Şi o am premis prin urmare, ca să-mi justific părerea şi ţinuta, ce o voiu desfăşura faţă de pornirile literare de a stabilí sunetul **ă** în „**a**“, şi cel **î** în „**i**“.

Părerea covîrşitoare, dacă am înţeles bine, e, să *simplificăm* scrierea sunetelor **ă** şi **î**, şi să le fixăm: **ă** în vocala „**a**“, iară **î** în vocala „**i**“.

Aceasta părere mulţi scriitori de renume mai cu seamă cei din România o au şi pus în practică, voind astfel, pare-mi-se, a predispune Academia română, autoritatea cea mai competentă în astfel de chestiuni.

Daţi-mi voie, că pe lângă tot respectul, ce-l am faţă de spiritele mari şi muncitoare ale neamului nostru, în acest punct să-mi desfăşur şi eu

modesta-mi părere. Primită va fi ori ba, las în libera apreciare a celor competenţi.

Deşi eu aflu de totul natural şi conform firei limbei românesci, că atât **ă** cât şi **î** să se scrie după împrejurări, când cu **a** când cu **e**, ori cu **i**, **o**, **u**, căci prin aceasta mai uşor se pot păstrá originalele trăsuri ale limbei noastre strămoşesci; — dacă însă reuşesce părerea, că trebue să facem o aşa numită *înlesnire* mai cu seamă pentru străini, fie dară: să *simplificăm*; însă, după ce eu totdeuna aşa am ţinut şi sciut, că *unul* e mai simplu decât *doi*, — sunt de părere, că în acest cas pentru amêndouĕ sunetele întunecate să luăm o *unică* basă, adecă vocala **a**, fiind-că semnele „ ˘ “ ori „ ^ “ şi aşa îndestul indică firea sunetului.

Motivele îmi sunt următoarele:

1. Cu totul 5 vocale avênd, nu legăm *douĕ*, ci numai *una*; prin ce înlesnim în mod eminent cetirea atât pentru ai nostri, cât şi pentru străini, căci n'au să-şi împărtească atenţiunea, ci să o fixeze numai la *una* basă vocală.

2. Nu ne expunem pericolului, că la cas de *încetare* a sunetului întunecat, să venim în încurcătură, confundând înţelesuri de ale cuvintelor identic scrise, sau schimonosindu-se faţa lor cinstită; ce, pe lângă primirea lui **i** de semn alui **î**, negreşit ar urma, făcêndu-se s. e. din cîne = cine, din mîne = mine, din pîne = pine, cînd = cind, cîrmă = cirmă, cînt = cint, romîn = romin şi aşa mai departe; abstrăgênd dela aceea, că multe cuvinte ar devení astfel numai caricatura prototipului lor, şi pentru de a puté încunjura astfel de surprinderi, ar trebuí atunci din nou a face reparaturi şi cârpiri, împedecând, ca în atari casuri **c** înainte de **i** să sune ca şi **ce** prin întrepunerea unui **h**; siliţi fiind deci a face s. e. din cânele de aḑi „*chinele*“ jupânilor jidani, trecênd şi noi cu limba noastră pe neobservate în sinul lui Avraam.

3. Dar' volnica şi nici decât motivata încercare de a fixa sunetul **î** în vocala **i** e contra firei limbei românesci, — ba e cu totul contrară şi diametral opusă desvoltărei firesci a sunetelor omenesci. Abstrăgênd dela învĕţătura biblică, care numai pe scurt amintesce, că pe Adam Dumneḑeu l-a învĕţat a vorbí, — punêndu-ne pe basă pur fisiologică, ceea-ce nicidecum nu contraḑice bibliei, căci în biblie nu e indicat metodul: cum, nici timpul: în cât l-a învĕţat Dumneḑeu pe om a vorbí, — ḑic, punêndu-ne pe basă fisiologică, dacă vom studia gâtul şi gura noastră proprie, vom afla, că sunetul prim firesc, ce l-a putut da omul, fără de a fi fost silit a întrebuinţa limba din gură, a fost „**a**“, dat prin o simplă deschiḑĕtură a gâtlejului; închiḑêndu-şi puţintel gâtul, a aflat sunetul întunecat „**ă**“; la o închidere şi mai mare s'a născut sunetul „**â**“, — toate trei în acelaşi loc, în *gât*, — sunt deci de aceeaşi rădăcină; cu alte cuvinte: **ă** şi **â** sunt feţii şi descendenţii firesci ai sunetului **a**; sunt coloratura lui mai întunecată. Ce e dară mai natural, decât că şi înlocuirea lor numai din al lor se poate întêmpla pe cale firească şi logică. Aceasta ne explică şi pentru-ce la popoarele primordiale aflăm sunetul gutural în mod predominant. Numai cu

timpul, prin luarea în ajutor a limbei şi a cerului gurei, se desvoltă sunetul **e**, şi numai după acesta prin puţină contragere a muschilor limbei şi apĕsare către cerul gurei se formă **i**. Ce săritură ar fi dar', şi cine poate aḑi a o spune, că preste câţi secoli, a voi să îmbrăcăm sunetul „**â**“ în hainele lui **i**, fĕt născut cu mult mai târḑiu, şi aşa ḑicênd, numai strănepot alui **â**. Apoi bine scim, că în natură nu este săritură; şi cine legilor naturei se împotrivesce, curênd ori mai târḑiu rĕu o păţesce!

Dacă vom scruta mai departe formarea sunetelor vocale, alăturea cu cari treptat s'au format şi consonantele, aflăm, că prin luarea în ajutor a buzelor, se formă mai apoi **o** şi după el **u**. Aceasta desvoltare o comprobează şi unisona enumerare a vocalelor: la toate popoarele vocalele se înşiră în forma aceasta: **a**, **e**, **i**, **o**, **u**, şi de altă formă nu veţi da.

Între **a** şi **e** avem noi deci să punem sunetele noastre întunecate, şi anume ca emanare a sunetului **a**. Deci şi dacă va întra — şi în parte a şi întrat procesul de curăţire; s. e. âncă nu de mult ceteam: a *arâta*; aḑi cetim: a *arăta*; în prima persoană ḑicem: eu *arăt*, dar' şi *arat*. Iată revenirea lui **â** pe calea firească la **ă**, apoi la sunetul original **a**, — ḑic, dacă va întra acest proces, nu poate să facă altă cale, decât dela **â**, preste **ă** la **a**.

Cred, că v'am dovedit îndestul, cât de nefiresc ar fi a silí sunetul **â** să facă calea rĕtăcită şi să iasă în al 3-lea hotar, perḑêndu-se în domeniul lui **i**.

Numai cât că aici aud obiecţiunile, ce mi-se fac: că sunetul **â** ar fi predominant în vocala **i**, şi a-l scrie acesta cu **a**, ar fi tot aşa o schimonosire, ca şi vice-versa, şi că ce o să facem atunci cu prefixele: **în** şi **îm**, cu terminările din: cuvint, pămint, mormint, monumint etc.?

Am amintit deja, că sunetul **â** nu în toate cuvintele este propriu şi original, ci numai cu timpul s'a strecurat şi ulterior a întunecat şi vocale, cari la început au sunat curat. Astfel ar fi prepoşiţiunile în genere, şi sufixele formătoare şi modulătoare în mare parte, precum şi prefixele **în** şi **îm**. Ba şi multe sunete din rădăcină, ce evident se poate observa, dacă cuvêntul îl modulăm astfel, că după sunetul **â** să urmeze o vocală înaltă (**e** sau **i**) s. e. mormînt—morminte, sfînt—sfinte şcl.; până-ce la sunetul **â** *propriu* şi *original* vocala înaltă următoare rĕmâne fără *înriurire;* s. e. câne—câni; cânt—cântece etc. Sunetul închis *impropriu* deci în dragă voie se poate lăpĕda, fără de a causa confusiune, ori schimonosire; ba servesce âncă spre înfrumseţare. Procesul acesta deja s'a şi început; aḑi rostim mai cu plăcere: timp, ţin, ḑic, etc.

Spre mai mare evidenţă îmi iau voie a pune aceasta părere din altă parte şi în mai mare lumină. Că la exemplul sunetului vocal **a**, în dosul soarelui culturei, şi celelalte sunete vocale au aruncat umbră, sau mai lămurit: şi-au colorat sunetul propriu în **ă** şi **â**, — e lucru preafiresc. Astfel putem înţelege şi mai bine, pentru-ce vedem până aḑi scris **ă** şi **â** când cu **a**, când cu **e**, **i**, **o**, sau **u**, adecă cu toate vocalele.

Acum pusă fiind limba noastră în deplină lumină, sau cu alte cuvinte: aflându se sunetele închise în scădere, se ivesce urgența, sau să ne odihnim în aceea, că în procesul curățirei sunetelor vocale, fiesce-care vocală să-și absoarbe umbra sa proprie, sau — voind a procede la *simplificare*, — dacă părerea mea întocmai desvoltată nu s'ar afla îndestul de convingětoare și acceptabilă, — ținênd înaintea ochilor tot desvoltarea și procesul firesc al graiului omenesc, — mai aflu o deslegare pe cât de rațională, pe atât de firească, că adecă în vederea clasificării internaționale a vocalelor în „*adânci*“ și în „*înalte*“: sunetele întunecate ale *adâncilor* (**a**, **o**, **u**), să se simplifice în **a**, cele ale *înaltelor* (**e**, **i**), să se simplifice și adecă fixeze în **i**. Ceea-ce în ultima analisă nu e altceva, decât părerea-mi desvoltată mai sus și pusă în altă lumină.

*

În legătură cu această chestie nu pot să nu-mi fac observările la dispositiunile regulelor ortografice *referitor la* **i** *înjumătățit*, că adecă **i** *înjumătățit totdeuna trebue provědut cu „˘“*. După a mea modestă părere **i** înjumătățit *nici-când* n'ar fi lipsă să-l provedem cu „˘“; — ci să ędică Academia, — ce și de altcum de sine se impune, — că adecă: vocala **i** la capětul cuvintelor *numai în monosilabe sună deplin*; s. e. **și**, **ei**; *iară în celelalte* pretutindenea și totdeuna *sună înjumătățit*; s. e. ați, ași, boi, boii, câni, cânii etc.

Iată, că atunci n'avem lipsă de *semicerc*; dobândim deci în scriere decursivă, prin urmare în timp; e totodată mai ușor de învěțat, — e mai logic și mai mulțămitor, ca să retac alte argumente și mai ponderoase.

La mijlocul cuvintelor scim, că sau sună *deplin*, sau să diftonghează. Ce lipsă avem dar de „˘“? Pentru-ce să ne punem pedeci cu voia?

Baia-mare, la 9 August 1903.

Dr. Florian Stan,
prof.

CĂRĂMIDA ȘI LITERA.

Cărămida a fost când-va un instrument de cultură, nu numai pentru scopul de a zidí case și monumente, ci și pentru scopul de a învěța pe ea scrierea și cetirea, și a format o pagină a unei cărți, în carea s'a scris istoria domnitorilor, religiunea și viața popoarelor.

Forma cărămidei a fost după scopul spre ce s'a folosit, mai ângustă, mai groasă pentru zidiri, mai subțire și mai lată — până la formă de tablă, — pentru scrieri.

In articolul meu: „Descoperirea bibliotecei de stat din Vavilon“ am arětat, că în Asia, și anume în Persia, Assyria și în Babilonia, mai ales în cetățile lor, pe cărămidă, âncă fiind de lut moale, s'a scris inscripțiuni, și apoi arțêndu-se în foc și astfel întărindu-se, cărămida a devenit păstrătoarea inscripțiunilor, și mulțimile de table de cărămidă, ca nesce cărți

au cuprins în sine bibliotecele domnitorilor şi ale staturilor; — şi s'a arĕtat, că inscripţiunile duc istoria acelor ţĕri până la 4000 de ani ant. Chr. şi astfel că tablele de cărămiḑi au fost purtătoare de cultură.

Dar' cu anticitatea cărămidei, trebue să mergem şi mai afund în istoriă.

Poporul cel mai vechiu istoric şi cult pe faţa pămêntului a fost Egiptenii. Ei âncă în anticitate ḑicea, că istoria lor e de 8—10 mii de ani. Documentele lor istorice, descoperite până aḑi, într'adevĕr duc istoria Egiptenilor până la prima dinastiă la a. 5650 ant. Chr. Verosimil că mai târḑiu se vor afla monumente, anume inscripţiuni, cari vor fi şi mai antice.[1])

Cărămida e cunoscută la Egipteni în timpul cel mai vechiu, şi seamĕnă cu unele cărămiḑi, făcute aḑi în câmpiile Europei. S'a folosit şi văiugă (cărămidă de lut nears) şi cărămidă (lut ars). Grecii şi Romanii au folosit cărămiḑile arse, şi zidurile de cărămiḑi le-au îmbrăcat cu marmură sau altă văcălitură tare. Fabricarea de cărămiḑi romane s'a lăţit preste Italia, Gallia, Spania, Britania, ba şi la popoarele germane.

Lucru natural, că în tot locul, unde au domnit Romanii, s'au fabricat cărămiḑi romane, şi în timpul nostru în ruinele romane s'au aflat cărămiḑi cu inscripţiuni, deosebi despre legiunea romană carea a fabricat cărămiḑile şi a zidit edificiile respective.

Dar' pentru tema de aḑi, întrebarea de frunte e, că la Romani în imperiu şi special în Dacia, fost-a cărămida un instrument de şcoală? un material, pentru ca pruncii pe ea să înveţe a scrie, a ceti, şi socoti? şi anume, fost-a purtătoare de cultură?

Întrebarea frumoasă, a deslușit-o Gr. G. Tocilescu în opul sĕu: „*Omer la Reşca*“,[2]) un sat în România.

Tocilescu ne spune: „Dela oraşul Caracal spre nord-ost, 40—50 de chilometri e satul Reşca, vestit prin ruinile şi anticităţile sale. Aci a fost oraşul roman Romula şi la 248 d. Chr., împĕratul Filip Arabul l-a îngrădit cu ziduri. In ruini se află cărămida numită *Antina*, cărămidă de lut, bine frămêntată şi arsă.

Cărămiḑile au servit de material pentru A, B, C, şi a servit şi de carte. Dintre ḑecimile de mii de cărămiḑi, una ne vorbesce de Homeros[3]), adecă Omer la Reşca. Această cărămidă înaltă de 0·25 şi lată de 0·29, poartă o inscripţiune grecească şi datează din capĕtul secolului al 2-lea sau începutul secolului al treilea după Chr., iar' inscripţiunea cuprinde o parte din un hexametru din Omer, care sună: „Invaţă după Omer, ordinea rĕsboiului Troiei“.

După exemplele arătate credem, că destinaţiunea pedagogică a cărămidei dela Reşca nu poate fi pusă la îndoială. Neînsemnata cărămidă dela

---

[1]) Lex. de conv. Meyer, la Egipet şi Ziegel (cărămidă).

[2]) Retipărit din Revista de literatură şi arta română. Bucuresci 1897.

[3]) Homeros, primul poet epic la Greci, se pune pela an. 950 ant. Chr. A scris Iliada şi Odysseia.

Reşca, capătă astfel o importanţă capitală pentru istoria culturei în Dacia. Ea este prima filă al unui manual perit. Avem dovedi, că şcoale elementare au existat nu numai la Reşca, ci şi la Grădisce (Sarmisegethusa) şi Moigrad. Pe o cărămidă găsită la Grădisce şi păstrată în museul din Deva, se află alfabetul latin. Băiatul l-a scris pe lut mai moale. Pe altă cărămidă din Moigrad, se află o inscripţiune, din carea se pot descifra numai câte-va cuvinte, toate scrise de un student cam începător. Dar faptul, că la Reşca s'a aflat inscripţiune din opul lui Omer, arată că a fost şcoale şi mai înalte, decât elementare.

Cărămidile cu inscripţiuni, cari în şcoale serviau de aparate didactice pentru educaţiunea tinerimii, se află şi în alte părţi ale imperiului. Monumentul cel mai cunoscut, e Tabla Iliacă găsită la Bovilae, (un oraş al Latinilor în Latium) în Italia şi pe aceea, sunt scrise evenimentele de căpetenii ale rĕsboiului Troian şi a fost întrebuinţată în învĕţământ, ca mijloc intuitiv. O altă tablă păstrată în biblioteca naţională din Paris ne dă 64 de versuri din Omer.

Existau mai în tot imperiul şcoale elementare, în cari, de cătră *litterator* sau grammatistes se predau cetirea, scrierea şi socoteala.

In acest mod, cărămida fiind un instrument, un material de cultură pentru popoare, să cercetăm numele ei la Români şi la strămoşi, precum şi lăţirea numelui strămoşesc şi la alte popoare, căci şi numele arată calea de unde a pornit şi pe unde s'a lăţit?

1. Cărămida *Antina*. B. Petriceicu Haşdeu în „Etymologicum Magnum Romaniae" ḑice: Antina: 1. ruini romane aproape de oraşul Caracal în România mică; 2. cărămida, care se scoate din ruini, se numesce: antina. In districtul Romanaţi, la satul Reşca sau Recica, lângă rîureţul Tesluiu, se află urmele unui oraş din epoca Romanilor, pe cari poporul le numesce Antina. Şi în districtul Romanaţi se ḑice: cărămida Antina. Se crede că numele Antina, purcede din Antonina.

Constatăm, că cărămida Antina e numire numai împrejurul ruinelor vechi, primită dela cetatea Antina, carea, precum arată mappa din vest, a zăcut la rîul Tesluiu, din sus de a întra în Olt. Numele Antina purcede din *an-t*, teren la apă, şi *in*, loc, iară *a* din capĕt, e formare latină.*) Astfel antina nu dă conceptul de: cărămidă.

2. *Cărămidă*, numire în toate părţile locuite de Români, e cuvênt de origine grecească. Keramis (genitiv keramidos) *a*) lut, pământ de oale, la Theophrastus + 322 ant. Cr.; *b*) cărămidă de acoperiş la Thicidides + 471 ant. Cr.; *c*) vas de lut la Athenaeus 220 d. Cr. verbul keramidóo, a acoperí sau a provedé cu cărămida la Aristoteles + 322 ant. Cr. Astfel cuvêntul cărămidă e de origine grecească, purcede din genitivul substantivului keramis. Cărămida la Români, are înţelesul de cărămidă arsă şi folosită

*) An-t-ium, oraş în Latium pe ţĕrmul mării. An-t-ae un popor slav lângă Marea neagră. Ant-werpen pe ţĕrmul rîului Schelde.

numai de a face zid. Cuvêntul keremida la Bulgari înseamnă cărămidă numai de acoperiş; iară cea de zidit se numesce tijhlă. E natural, că cuvêntul cărămidă e primit dela Greci.

Din keramis, adj. keramikós, keramike, = de lut, de pământ, — făcut de olariu la Herodot + 408 ant. Cr. şi la Hipponax 545 ant. Cr. Acest cuvênt aḑi keramik, ca substantiv şi cuvênt technic e lăţit la toate popoarele culte, cu înţeles de: măiestrie, arte de olariu; arte de a face figuri de lut, vase de lut etc. Deci se constatează lăţirea culturei grecesci.

3. *Ţiglă*, e un cuvênt lăţit la Români.

Să cercetăm dicţionarele românesci. În glosarul „Academiei Române“: 1. *Tiegla* (ḑi ţeglă). Tigla (ḑi ţigla) lat. tegula. Ţiglariu (Tegularius). 2. Ţiglă, desime apătoasă; derivate: ţiglos, ţigloşare, ţigloşire. În dicţionarul Academiei Române: Tegla rĕspuns tiegla (adecă ţegla) tablă de lut ars, cu carea se acopere casa, lat. tegula. Tieglariu (ţeglariu) lat. tegularius. Tigla (ḑi ţiglă) lat. tegula. Ţiglariu (tegularius). În dicţionarul lui Dr. Daniel P. Barcianu ţiglă *a*) cărămidă de acoperiş; *b*) aluat. Astfel ţigla şi derivatele ei sunt în folosinţă la Români.

Mai sus s'a arătat, că fabricarea de cărămiḑi romane s'a lăţit preste provinciile imperiului, ba şi la popoarele germane. Wilhelm Obermüller în opul seu*) la cuvêntul nemţesc: Ziegel (resp. ţighel) ḑice: „Ziegel lat. tegillum e cărămidă arsă pentru de a acoperí coperişul casei. Teaglo la Celţi (Dach la Nemţi) acoperiş, casă. Forma latină tegillum arată, că Ziegel în Germania s'a dus şi introdus prin Romani, precum preste tot, toată măiestria de zidire cu peatră şi cu var“. Avem dară un document dela un învĕţat german, care ḑice că cărămida, ca instrument, material de cultură, a străbătut şi la popoarele germane.

Tegula sau tegillum la Latini, purcede din teg-o; *teg* acopĕr, *o*, eu. În nemţeasca *t* a trecut în *ţ*, care son, Nemţii îl scriu cu *z*; eară *e* (din teg) s'a diftongit în *ie*, de aici Zieg, şi apoi diminutivul *el*, Zieg-el. Din tego latin sunt mai multe derivate. Ziegel la Nemţi în genere înseamnă: cărămidă arsă. Koth-Ziegel e cărămidă de lut, sau de imală, adecă nearsă.

Tegola la Italieni, tégla la Maghiari, la Spanioli şi Portugali *g* s'a schimbat în *j* (*zs*) teja şi tejo, cărămidă de acoperiş. La Francezi şi Englezi *g* a căḑut: tuile franţozesce, tile englezesce, cărămidă de zid, purcese din tegula. Ba, tegula latină a trecut şi la popoarele slave: Cihla (c=ţ) la Boemi, Cegla (c=ţ) la Poloni şi tijhla la Bulgari, în sens de cărămidă de zid. Verosimil că Slavii au împrumutat cuvêntul dela Germani. Formele din limba română sunt mai multe decât în alte limbi, şi pentru aceasta cred că acele nu purced dela intermediarea Germanilor.

4. *Văiugă*, la Români însemnează o cărămidă de lut, de mal, dar' âncă nearsă, necoaptă în foc. Am auḑit-o în mai multe părţi între Români, dar' cuvêntul acesta nu se află în glosarul şi dicţionarul Academiei Române,

*) Deutsch-Keltisches Wörterbuch, Berlin, 1872.

nici la Barcianu. Cuvêntul văiugă se deduce din maghiarul: vályog; după firea limbei noastre *l* s'a elidat s'a immoiat în *i*, şi fiind-că la noi tonul cade pe silaba penultimă, luând pe *a* ca terminaţiune română, s'a format vai-ug-a. Dar' vályog e de origine sloveană; wálek la Boiemi, waljech la Poloni, nemţesce Koth-Ziegel, adecă: cărămidă de lut, de mal, âncă nearsă. În unele părţi casele se zidesc numai din văiugă. In walek şi în vályog, val purcede din bal, ce în slavona se află cu înţeles de apătos, de baltă (blato), şi românească cu înţeles de mal, şi astfel: văiugă înseamnă cărămidă de lut, de mal, — şi la noi purcede din vályog.

5. *Later*, în limba latină înseamnă cărămidă de zid, pentru-că, cum vĕdurăm mai sus, tegula era cărămida de acoperiş. Later (Dicţ. Acad. Rom.) cărămidă, ollan şi alte lucruri de pământ. Laterit (Lateritius) făcut din lateri, cărămidi. Laterit (Lex. de conv. Meyer), un cuvênt technic de cultură generală înseamnă un fel de lut roşu şi găuros.

Rădĕcina *lat* în *lat-er* (precum am arătat în articolul Numele Latin), are înţelesul de: lut, mal. Laterna la Latini o lampă făcută de lut de oale, de lut de cărămidă. De aceste am vĕdut şi eu în Lipova cam înainte de 1848 şi mai târdiu, dar' numele era sterţ. Fiind-că în limba latină este lutum = lut, filologice lut-er şi lut-erna e tot de acea origine şi de înţeles, ca lat-er şi lat-erna. — Şi fiind-că a se schimba în toate vocalele, toate formele schimbate au acelaşi înţeles, ori sinonim. Aşa în cuvêntul lit-ra, un vas pentru o mĕsură de fluiditate, unde lit se referează aşa la apă, fluiditate, precum la vasul de mĕsurare, care în anticitate de bună seamă a fost de: lut.

Din later latin a rĕmas la Italiani şi la Toscani cuvêntul later-colo, cărămidă de zid; colo e diminutiv duplu, corespunde latinului culus. Ladrillo la Portugali cărămidă de zid; lat a trecut în lact, şi illo e diminutiv.

6. *Litera.* Pentru de a puté precisa conceptul, ce se cuprinde în cuvêntul: litera, să vedem la Greci şi la Nemţi, că ce înseamnă: litera.

La Greci gram-ma, cu înţeles primitiv a însĕmnat ce e sgrăbĕlat, ce e scobit, mai târdiu ce e scris şi în deosebi: litera.

Forma originală pentru rădĕcina gram e grab, dar' *b* trece în *f* (ph) *m*, *p* şi *v*; deci grab, graf (graph), gram, grap, grav e tot una; iară *g* trece în *c*, şi uneori înaintea rădĕcinei se pune *s*, fără ca acesta să însemneze ceva. Grapho (grafo) grec. înseamnă: s-grab-el scobesc, S-crib-o, lat. s-chreib-e, nemţ. scriu. Grap-t-er, grec. scriĕtoriu, grap-tos, scris, sgrăbelat; s-crip-t-um, lat. scris, graphis, nemţ. Grif-fel, cu care se scrie, se sgrabelă; grav-are, a a scobí, sgrăbelă. — Gram-ma = litera, are concept de sgrăbelat, scris, scrisoare. Gram-matea, oficiul de scriĕtoriu, gram-matike, măiestria, arta de a scrie, de a învĕţa a scrie.

La Nemţi, litera se numesce: Buchstabe. Meyer (Lex. de conv.) explică: că Buch înseamnă: fag, iară stabe, bât, bâta, deci bâtă de fag, şi dice, că numele Buchstabe, verosimil purcede de acolo, că popoarele germanice, în timpul mai vechiu au scris pe lemn de fag, pe bâte de fag. Firesce, că acele bâte au trebuit să fie scurte şi late pentru de a se puté scrie pe ele.

Buch, la Germani carte, la cei vechi bôc, buoch, puoh, şi Meyer explică, că şi cuvêntul: Buch, în tot casul stă în legătură cu Buche (fag) şi că mai multe bâte de fag, a format un Buch (carte).

Runele au fost semnele sau literele de scrisoare cele mai vechi ale Germanilor; ele nu sunt originale; ci imitate după literele latine âncă pe timpul nascerii lui Christos. Şi cu runele s'a scris pe lemn, adecă pe bâticele de lemn, şi deoare-ce era greu ca pe lemn să se cioplească litere rotunde, cum sunt în alfabetul latin, imitarea s'a făcut astfel, că runele s'au scris cu linii drepte. A fost un alfabet runic comun germanic, apoi altul anglo-saxon, şi două de nord, numite cel tinĕr şi cel mai tinĕr. Tacitus în opul Germania, cap. 10, spune că Germanii au scris pe bâte de lemn. El a murit la 117 d. Chr.

Şi cuvêntul litera — ca şi Buchstabe purcede dela numele materialului, pe care s'a scris.

In scrierea „Numele Latin", am promis a scrie despre literă. La latini *litera,* (grec. gram-ma, nemţ. Buchstabe) cu înţeles de: scrisoare, scriptura. Literae (în plural) scrisori, epistoală, mai târdiu cărţi, studiări. Literatus, la început „om timbrat, notat cu litere";*) mai târdiu învĕţat, studiat, literat, Literatura la început scrisoare (Schrift, irás). Unii, cuvêntul litera, îl scriu cu doi *t*, littera; astfel la Italiani lettera, la Francezi lettre, la Nemţi Letter, până-ce la Spanioli a rĕmas: letra. Nu este nici un motiv etimologic, filologic, ca să se scrie cu doi *t*.

După cele de mai sus, cuvêntul litera ar trebuí să purceadă ori dela acţiunea de sgrăbelare, sgârăire, scriere p. e. la Greci, ori dela materialul, pe care s'a scris, p. e. la Nemţi. In limba latină nu este cuvênt cu rădĕcina: lat, let, lit, lot, lut, ce ar da înţelesul de: scris, sgrăbĕlat, şi încât dintre cele romanice la Spanioli se află: lit-ar cu înţeles de a împunge, nu-l putem primí de basă, şi astfel cuvêntul litera, purcede dela numele materialului, pe care s'a scris, adecă, dela conceptul: cărămidă = lat-er.

In latina lat-er înseamnă cărămidă, şi în lat, e conceptul lut, din care s'a făcut lat-er; ba şi în cărămida, càrăm e conceptul, lut, precum s'a vĕdut la locul seu. *A* din lat-er trece în toate vocalele, şi s'a făcut: lit-era, tot cu acel înţeles, ca later, pe care s'a scris litera.

Vĕdurăm, că la Romani şi în imperiul roman, lutul, format în cărămidă, a fost materialul de şcoală, pe care pruncii au început a scrie, şi apoi a cetí. Din cele împrumutate dela Gr. G. Tocilescu, am auţit, că învĕţătorul, carele a învĕţat pe prunci a scrie pe cărămidă, s'a numit *litterator* (grammatistes), dela lat-er, litera, căci nu se poate presupune de un înţeles ce aţi îl are cuvêntul literator.

A trecut foarte mult timp până când Românii au căpĕtat papyros din Egipet şi din Sicilia, şi până când s'a inventat scoarţa de atari arbori şi plante; dar' aceste fiind şi scumpe, nu s'au putut folosí ca materiale de scris

*) Phrasologia P. Francisci Wagner „mit Buchstaben gebrandmarkt oder bezeichnet".

în şcoale, şi pentru aceasta vedem, că şi în secolul al III-lea după Chr. tot cărămida a rămas de material pentru învĕţământ. Se vede că în imperiu mai târdiu nu s'a pus nici un preţ pe cărămida de scris, ba şi ca anticitate, a fost nebăgată în samă, folosindu-se la zidiri, sau lăsându-se ca timpul să o risipească. Altcum inscripţiuni romane pe cărămidă sunt foarte multe, dar aceste amintesc de regulă numele legiunii (sau al unei părţi din ea) romane, carea a fabricat cărămide şi a zidit atare edificiu, castru etc. Din cărămiḑile şi tablele scrise şi aflate în Persepolis, Ninive şi Vavilon[1]), se vede foarte apriat, că cărămida a fost păstrătoare de istorie, religiune şi limbă, şi astfel purtătoare de cultura naţiunilor.

Atanasie Marienescu.

SCIINŢĂ, LITERATURĂ ŞI ARTĂ.

Din *„Biblioteca poporală“ a Asociaţiunii* a apărut în decursul lunilor de vară Nr. 6, care cuprinde o scriere poporală a dlui *Dr. Val. Moldovan „Despre testament“*. De informaţiune asupra acestei folositoare publicaţiuni, dăm în următoarele o recensiune redigiată de dl. *Iosif St. Şuluţu* şi înaintată de secţiunea istorică în formă de raport la comitetul central.

Onorat comitet central!

Secţiunea istorică, întrunindu-se în ḑiua de aḑi în şedinţă ordinară, a censurat manuscriptul d-nului Dr. Valeriu Moldovan, candidat de advocat, „Despre testament“, care a fost predat acestei secţiuni prin decisiunea onoratului comitet central din 5 Martie 1903, Nr. 44.

Ne luăm deci voie a-l subşterne onoratului comitet cu următoarea apreciare.

Manuscriptul d-lui Moldovan tractează un subiect de o vitală şi extraordinară importanţă pentru toţi locuitorii. Este un ce cunoscut că, ţĕranii de regulă, dar' mai ales ţĕranul român, e foarte aplecat a purta proces pentru ori ce lucru neinsemnat. Procesele pentru moştenire sunt cele mai numĕroase. Sunt destule familii, cărora procesele le-a consumat tot ce părinţii lor au agonisit. In cele mai multe casuri nesciinţa e ceea-ce îl duce pe ţĕran în mânile unor oameni, cari abusează de încrederea şi de nesciinţa lui pentru de a-l exploata.

In cel mai favorabil cas, se alege ţĕranul, chiar dacă a câştigat procesul, că o bună parte a moştenirei a împărţit-o cu sfătuitorii şi apĕrătorii sei; spesele procesului adese îl duc pe ţĕran la sapă de lemn.

In cele mai multe casuri, dacă ar fi în comună, cine să-l înveţe pe ţĕran, înainte de-a pleca la drum, la „judecată“, şi-ar cruţa pierderea de

[1]) Veḑi scrierea: Descoperirea bibliotecei de stat din Vavilon. Transilvania 1903 Nr. 3.

timp, spese şi osteneală. Şi ce e poate şi mai rĕu, nu s'ar înduşmăní, între sine, cei-ce avisaţi sunt la ajutor reciproc.

Destul de asuprit este ţĕranul cu fel de fel de dări, să nu se sărăcească şi el pe sine însuşi. Iar' aceasta o poate încunjura dacă antistii comunali: preotul, judele, notarul şi alţi cărturari, cărora trebue sĕ le zacă la inimă bunăstarea ţĕranului, îl vor îndruma în mod corĕspunzĕtor.

Dar', cu regret trebue s'o spunem la acest loc, că, chiar testamente făcute de bărbaţi, altcum cu destulă cultură, din lipsa formelor pretinse de codice, au încurcat în procese neamurile, ba pe însaşi corporaţiunea, care administrează fundaţiuni întemeiate de bărbaţi filantropi; are chiar „Asociaţiunea“ noastră asemenea procese.

Din toate aceste e evidentă trebuinţa de-a fi popularisată cunoscinţa despre „Testament“, respective despre conţinutul articolului de lege XVI din a. 1876.

Manuscriptul dlui Moldovan e împărţit în XII capitole:

I. Despre testament şi contract de moştenire în genere.
II. De câte feluri sunt testamentele?
III. Cine are drept să-şi facă testamentul?
IV. Testamentul privat făcut în scris.
V. Despre martori.
VI. Despre testamentele verbale.
VII. Despre testamentele privilegiate.
VIII. Despre testamentele private.
IX. Despre testamentele publice.
X. Despre testamentele comune şi despre contractele de moştenire.
XI. Cum se poate strica un testament.
XII. Câteva exemple din diferitele soiuri de testamente.

Singur titlul acestor capitole invederează capitala importanţă ce o are cunoscinţa dispositiunilor art. de lege despre „Testament“. Importanţa manuscriptului se potenţează, dacă avem în vedere că, acela e menit tocmai pentru bibliotecile poporale, adecă pentru ţĕranul nostru, care e avisat, şi cu tot dreptul aşteaptă, ba e chiar în drept de a pretinde spriginul acelor bărbaţi, cari au crescut cu stipendii, cu prescura ţĕranului şi trăiesce din aceea ce câştigă dela ţĕran. Durere, puţini dintre acestia resplătesc dragostea de neam, cu asemenea dragoste. Doară nici dintr'o naţiune nu sunt aşa puţini, ca tocmai dintre Români, cari, ar contribuí la popularisarea legilor şi ordinaţiunilor în vigoare, a căror cunoscinţă l'ar scutí pe bietul ţĕran, de multe rele şi amende.

Chiar şi numai din acest punct de vedere, merită manuscriptul d-lui Moldovan sprijinul nostru.

Dar abstrăgênd dela toate aceste, manuscriptul domnului Moldovan conţine învĕţături folositoare, ilustrate cu exemple practice, corĕspunzĕtoare legilor în vigoare. Limbagiul e bun, la înţelesul poporului. De valoare sunt mai ales formularele, din care cu înlesnire poate ori-care cărturar să înveţe cum are să urmeze.

După toate aceste, subscrisa secţiune declară manuscriptul d-lui Dr. Valeriu Moldovan de acceptabil, şi are onorul a face următoarea

Propunere:

Binevoiască onoratul comitet central a primí acest manuscript, ca apt pentru biblioetecile poporale şi a-l împărtăşí pe autor de favorul stabilit prin decisiunea onoratului comitet central din 25 Iulie 1901, Nr. 154, lit. *f)*.

Din şedinţa secţiunei istorice. — Sibiiu în 7 Aprilie 1903.

Iosif Sterca Şuluţu.

*

Dr. Augustin Bunea, Discursuri, Autonomia bisericească, Diverse. (Blaj, 1903. Tipogr. Semin. archid.)

Scrierilor istorice, prin cari autorul a aruncat o lumină aşa de vie asupra trecutului bisericei şi culturei poporului român, încât pe mulţi 'i-a surprins, le-a urmat în vara anului acesta o operă nouă sub titlul de mai sus. Volumul e împărţit în trei părţi. I. *Discursuri*, pag. 3—109, II. *Autonomia bisericească*, pag. 143—370 şi III. *Diverse*, pag. 493—518.

Autorul e cunoscut la noi, ca distins orator bisericesc, mai ales când e vorba de-a fixa în inima noastră meritele bărbaţilor nostri reposaţi. Prof. univ. din Bucuresci, dl N. Iorga, n'a putut să dee expresie mai frumoasă apreţierii acestor discursuri, ca ţicênd, că ar dorí să moară la Blaj, ca dl Dr. Bunea să-i ţină panegiricul. In 11 *discursuri* apar înaintea ochilor nostri: Iacob Murĕşanu, Paul Dunca, Augustin Láday, Georgiu Bariţiu, Dr. Alexandru Grama, David Baron Urs de Margina, Iuliu Mihályi de Apşa, Alexandru Filip, Dr. Ioan Raţiu, Ioan Daniel (Dănuţ) şi Constantin Papfalvi. Suntem obicinuiţi, ca discursurile funebrale să misce pe ascultători mai mult numai când stau la marginea unui mormênt. Discursurile dlui Dr. Aug. Bunea nu sunt de felul acesta. In ele resună graiul de bronz al istoricului, care, conscius că înflorilaturile retorice nu sunt necesare pentru de-a arăta figura măreaţă a celui mort, scrie pagini din istoria neamului seu. Şi sunt pagini frumoase acestea, pentru-că bărbaţii, despre cari vorbesce, au fost podoabă pentru noi, atât prin munca sĕvêrşită în decursul vieţii lor, cât şi prin aceea-ce au lăsat după moartea lor.

De o deosebită importanţă sunt studiile asupra *Autonomiei bisericesci*, cari se ocupă parte cu chestiuni de actualitate, parte ne presintă o istorie documentată a autonomiei bisericilor române din ţĕrile coroanei ungare. Introducerea limbei maghiare ca limbă de propunere la gimnasiul gr.-cat. român din Beiuş a format timp îndelungat obiect de discusiune în presa noastră naţională, revoltată contra acestui act ministerial. Ca de obiceiu în momente de iritaţiune, chestiunea a fost tractată cu multă patimă. Autorul a fost cel dintâiu, care cu obiectivitatea istoricului de profesiune dovedesce atât prin actul fundaţional, cât şi prin legile ţĕrii, volnicia acestei mĕsuri. Argumentele aduse sunt aşa de puternice, încât chestia limbei la acel gimnasiu nu poate fi privită încă de resolvată, şi cei chemaţi vor trebui

să folosească primul prilej, ca starea legală să fie restabilită. Samuil Vulcan, întemeietorul gimnasiului din Beiuș, spune în primul său act fundațional: „Subscrisul, dorind a oferí ceva întru emolumentul public, iar' cu deosebire *întru folosul și cultura națiunii române*... mi-am propus a ridica și întemeia în numitul opid școale normale și gramaticale... ca astfel Românii să aibă ocasiune destulă spre a se cultiva... Deoare-ce institutul acesta s'a întemeiat cu preferință pentru națiunea română, să se pună pond special pe ortografie reducêndă la literile latine avitice, *pe gramatică și literatură valachică*". De altă parte §. 17 din art. de lege 44 ex. 1868, nu numai că recunoasce școalele naționale, dar' chiar impune ministrului de a întemeia școale secundare cu limba de propunere a singuraticelor naționalități.

Din studiul asupra gimnasiilor românesci se pot vedé greutățile cele mari, pe cari trebue să le supoarte ḑilnic întru apĕrarea caracterului lor național-confesional. Școalele secundare greco-orientale nu sunt, la aparință mai mult, așa de expuse, grație statutului organic. Cu atât mai expuse sunt cele gr.-catolice, asupra cărora în continuu planează pericolul de-a li se impune ca limbă de propunere una străină de scopul întemeietorilor și *susținitorilor* lor. Autorul îmbrățișează cu aceeași căldură causa gimnasiilor greco-orientale ca și a celor greco-catolice, conducêndu-se de interesul general *național*, căci ḑice: „dacă însași națiunea română din patria noastră nu va lua sub scutul său gimnasiile românesci fără deosebire de confesiune, și prin conducĕtorii săi politici nu se va silí a le apĕra cu toată bărbăția, atunci lovitura dată gimnasiilor din Beiuș și Năsĕud se poate foarte ușor termina la Brașov".

In 5 articoli se ocupă cu alegerea metropolitului. E sciut, cum guvernul ar fi dorit să facă din capul metropoliei unite o unealtă a sa, numindu-l singur, fără de a ținé cont de dreptul electoral al representanților bisericei unite. Pe lângă praxa veche și neîntreruptă dela unire și până în ḑiua de aḑi, se dovedesce prin o mulțime de legi, diplome și alte acte publice, că biserica unită a avut totdeauna dreptul de a-și alege archiepiscop. Interesantă e în studiul acesta și expunerea istorică a modalității, după care are să se facă alegerea archiepiscopului. Praxa de aḑi din biserica unită n'a fost totdeauna aceea în întreaga biserică catolică și nici elementul mirean n'a fost totdeauna așa de exclus dela dreptul de alegere.

Incepênd să se agite chestiunea autonomiei bisericei catolice din Ungaria, biserica română unită e amenințată de un nou pericol, de-a fi contopită cu biserica romano-catolică, pusă aḑi exclusiv în serviciul elementului domnitor. Din studiul asupra „*Istoriei autonomiei bisericesci*" (pag. 282—490) se poate vedé nu numai primejdia, de care a fost și e amenințată biserica națională, ci și mijloacele, prin cari aceasta să se poată apĕra. E un studiu documentat și sistematic, cum nu ni s'a mai presentat până acum. Istoricul autonomiei până la reformațiune, dela reformațiune până la Unire, dela Unire până la 1762, dela 1762—1848 și de atunci până aḑi e expus cu folosirea tuturor isvoarelor, parte descoperite

de alţii, parte de însuşi autorul cărţii. Studiul acesta e o întregire necesară a operelor de istorie publicate până acum de dl Dr. Augustin Bunea, şi o reprivire largă asupra stării bisericilor românesci din Ardeal dela 1885 până la 1903.

În partea III. *Diverse* se ocupă cu diverse chestiuni culturale, cari nu 'şi-au perdut nici acum actualitatea.

Restringerea în spaţiu, ce-a trebuit să-mi impun, dar mai ales imprejurarea, că operele autorului n'au lipsă de reclamă, pentru de a forma obiect de studiu pentru ori-ce Român inteligent, vor explica felul, cum se presintă aceste şire. Autoritatea dlui Dr. Augustin Bunea pe terenul istoriei bisericei naţionale e bine stabilită şi o recunoascere mai temeinică ca a profesorului dela universitatea din Bucuresci, dl *Grigorie Tocilescu,* mai că nu aflăm. El ţice adecă, în 1902; „Scrierile Domniei Voastre întreprinse cu un metod sciinţific de cea mai bună şcoală, cu o conscienţiositate de adevĕrat istoric, sunt nisce mărgăritare scumpe, ce rĕsar şi mai strălucitor în seceta de lucrări serioase pe terenul literaturei noastre."

Volumul se poate procura dela autor, din Blaj, şi costă 5 cor., pentru România 6 lei. *I.*

*

***Medicul poporului**, partea II, de Dr. I. Felix (Bucuresci, 1903).* Dl Dr. I. Felix, neîntrecutul popularisator al sciinţei igienice, a scos de sub tipar partea II a „Medicului poporului" (Nr. 7 al Bibliotecei societăţii „Steaua"). Boalele provenite din hrană rea şi din necumpĕtare, boalele provenite din receală, boalele cari le ia omul dela dobitoace, rănirile, boalele muncitorilor şi ale meseriaşilor, otrăvirile: toate acestea sunt tratate astfel, ca să le înţeleagă toţi sciutorii de carte, evitându-se detaiurile ce aparţin omului de specialitate. Stilul, în care e redactată scrierea, este cât se poate de popular şi neaoş românesc.

„Medicul poporului", partea I şi II, ocupă fără îndoială locul prim între toate scrierile igienice menite pentru masele largi ale poporului. Despărţĕmintele Asociaţiunii ar trebuí să procure cel puţin pentru fie-care bibliotecă poporală câte un exemplar.

*

***«Enciclopedia Română»**, publicată din însărcinarea şi sub auspiciile „Asociaţiunii pentru literatura română şi cultura poporului român", de *Dr. C. Diaconovich*, prim-secretarul Asociaţiunii. Vol. III, Fasc. XXXI (*Şimnicu-Tăciune).*

Această fascicolă, — penultima a publicaţiunii, — cuprinde aproape 2500 articole, şi anume întreg restul literei *S*, precum şi un număr mai mare de articole cu iniţiala *T*. Din cuprinsul bogat al acestei fascicole, remarcăm în primul rând titlii de interes special românesc, între cari articolele biografice şi istorice: Şincai, Sion, Slăniceanu, Slavici, Sofronie, Şoimescu, Solomon, Speranţă, Stăncescu, Stătescu, Stefan (Domni şi Mitropoliţi români), Stefanelli, Stefănescu, Stefulescu, Stefureac, Stirbeiu, Stîrcea, Stoe-

nescu, Stoica, Stoicescu, Stolojan, Storck, Străjan, Stroescu, Strousberg, Sturdza, Suciu, Suliotis, Şuluţ, Szabó, etc., apoi din istoria universală şi geografie: Slavi, Slavonism, Slovacii, Slovenii (de Dr. I. Popovici), Sinaia, Siret, Şiria, Slănic, Slatina, Slobozia, Snagov, Socola, Şoimuş, Solnoc-Dobâca, Someş, Suceava, etc. Dintre articolele mai mari de interes literar amintim, Slavice limbile, Spaniola şi Svedeza limba şi literatura (de M. Străjan), din ramul istoriei bisericesci: Sinod, Sobor, şi un vast articol „Statutul organic", în care P. Cosma arată firea şi istoria constituţiunei bisericii gr.-or. a Românilor din Transilvania. Sciinţele politice sunt representate în această fascicolă prin mai multe articole de Valerian Urseanu (Socialism, Societate, Stat, Străinii, Suveranitate, etc.), filosofia prin Gr. Pletos (Socrate, Spinozza, Spiritism, etc.), medicina forensă prin Dr. Minovici (Spânzuratul, Sufocare, Sugrumare, etc.). In fine mai amintim dintre articolele mai mari: Spital şi Statistica (de Dr. Felix), şi numeroase articole de botanică (Panţu, Radian, Procopovici), de zoologie (Moisil, Leon, Pop. Voitesci, P. Băznoşan, Antipa), de mineralogie şi geologie (L. Mrazek, Dr. Popovici-Haţeg), de chimie (Dr. Minovici, etc.) şi de medicină (Dr. E. Felix, Dr. Beu, Dr. Crăinicean, Dr. Imerwoll, etc.).

Fasc. XXXII, cu care se va termina publicaţiunea va apărea âncă în toamna anului curent.

*

Octavian Smigelschi, Expoziţia de tablouri în Gesellschaftshaus. Din 14—25 Octobre n. a. c. sibienii au avut rara ocasiune de a admira operele de artă expuse de dl profesor Octavian Smigelschi.

Păreţii salei celei mari dela Gesellschaftshaus au fost acoperiţi până aproape sus la ferestri cu lucrări admirabile de *pictură bizantină*, anume:

1. Planul general pentru pictura şi decoraţiunea catedralei din Blaj. (Lungimea 6·80 m., înălţimea 3 m.) 2. Planul pentru decoraţiunea tuturor boltelor şi a cupolei precum şi a părţilor mărginaşe cu ele. (Lungimea 4·80 m., înălţimea 1·60 m.) 3. O pânză mare, representând icoane şi decoraţiuni din diferite părţi ale catedralei. (Lungimea 10·50 m., înălţimea 5 m. 4. Iisus Christos în mărime originală. (Inălţimea 5·20 m., lăţimea 3·30 m.) 5. Trei cartoane monochrome, în mărime originală, representând: *a*) pe evangelistul Matei; *b*) pe profetul Ieremia şi *c*) pe profetul Isaia. (Lungimea 7·70 m., înălţimea 5 m.) 6. Icoana Mântuitorului. 7. Icoana Maicei Domnului. 8. Un fragment din decoraţiunea arcului cel mare cu ângeri. (Lăţimea 2·60 m.) 9. Un fragment din decoraţiunea arcului cel mare cu cheruvimi. (Lăţimea 2·60 m.) 10. Un fragment din parcanul cel mare dintre bolte şi păreţi. (Lăţimea 1·60 m.) 11. Un fragment de bordură. (Lăţimea 1·50 m.) 12. Trei cartoane polichrome. (Inălţimea 4·80 m., lăţimea 3·20 m.) 13. Un carton polichrom. (Lungimea 3 m.) 14—16. Trei fragmente de borduri în mărime naturală. 17—19. Trei fragmente decorative pentru păreţii ferestrilor. 20—22. Trei studii, executate în colori pentru evangeliştii Luca, Ioan, Matei. 23. Planul unui iconostas complet.

24—30. Alt plan de iconostas complet împreună cu şese desemnuri speciale pentru diferite părţi din iconostas. 31—37. Şepte schiţe de iconostase. 38. Iisus Christos ca archiereu. 39. Covor, executat pe basa unui carton special al autorului expoziţiei prin ţĕrance din Maramurĕş. (Lăţimea 5 m., înălţimea 7 m.)

In saletele laterale au fost expuse lucrări de *pictură profană*, anume:

1. Strana. Tablou executat în tempera şi oleu. 2—4. Ţĕrani. Tablouri în oleu. 5. Ţĕran. Pastel. 6. Ţĕrancă. Pastel. 7. Etude. Tablou în tempera. 8. Violinist. Tablou acuarel, în tempera. 9. Siesta. Tablou în oleu. 10. Ţĕrancă gătindu-se. Tempera. 11. De-asupra apei. Executată în oleu. 12. Ângerul morţii. Executată în oleu. 13. Portret. Oleu. 14. Portret. Oleu. 15. Portret. Oleu. 16. Portret. Tempera. 17—19. Trei peisagiuri în acuarel. 20—22. Peisagiuri în acuarel. 23—35. Peisagiuri în acuarel. 36—51. Portrete în miniatură, studii etc. în acuarel. 52—71. Din cartea de schiţe. Diferite mĕrunţişuri, desemnuri studii, schiţe etc.

Din apreciările competente ale oamenilor de specialitate şi nepreocupaţi reproducem după ţiarul din loc: „Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt“ următoarele: „.....Pe lângă un mare numĕr — sunt aproape 70 — de tablouri profane moderne, Smigelschi mai expune ...şi un mare numĕr de *picturi monumentale, bisericesci în stil bizantin*, cari formează lucrările pregătitoare pentru pictura bisericei catedrale din Blaj... Smigelschi a fost de repeţite-ori în Italia pentru a studia... monumentele artei bizantine... Cu gustul sĕu rafinat a sciut evita unele severităţi ale vechilor măiestri, fără însă să altereze stilul; a sciut să disolveze colorile, adese-ori prea multifere şi prea vii, în o armonie binefăcĕtoare şi o pompă de colori serioasă... Şi pe cât de variată este technica aplicată de artist, pe atât de multilaterale sunt şi obiectele picturilor sale“.

Afară de această apreciare făcută de d-nul *C. Dörschlag*, profesor la şcoala reală evangelică luterană din loc, mai dăm tot după „Siebb. Deutsches Tageblatt“ şi un extras din apreciarea dlui *Stefan Groh*, profesor la şcoala de industrie artistică din Budapesta:

„....Smigelschi întră târţiu, ca om matur, în publicitate, după-ce a treia parte a timpului de muncă din vieaţa sa l'a dedicat studiului. De aici se explică, că pe când pe alţii îi urmăresce reclama pas de pas în desvoltarea lor, el trebue să se lupte ca artist consumat cu dificultăţile primului debut... Ceea-ce ne presentă Smigelschi nu este arta obicinuită însinuantă, ce o găsim pe toate potecele, ci este un ciclu de creaţiuni, pentru executarea cărora se cere reculegere serioasă şi cunoscinţe de stil.

Smigelschi a păşit pe o cale pe care *nimeni n'a călcat înaintea lui.* El a căutat sĕ releveze metoda pentru arta sa aşa, ca ea să rĕmână sinceră şi în acelaşi timp naţională. Entusiasmul ce l-a însufleţit din tinereţe faţă de venerabilele biserici românesci l-a îndemnat mai târţiu la studiul monumentelor clasice ale stilului bizantin, şi tot ce l-a fermecat în Ravenna, Veneţia etc., a contopit în individualitatea sa. Din operele sale putem ceti

principiile mari fundamentale ale stilului bizantin, conform căruia în decoraţiune părţile trebue să se subordineze întregului. De aici vine că pe când în planul de decoraţiune al catedralei din Blaj întregul ne surprinde cu bogăţia colorilor şi cu admirabila distribuţie a masselor, expunerile picturale în liniscea şi sublimitatea lor formează un întreg armonic cu decoraţiunea. Figurile se presintă contrar figurilor de sfinţi ale artei *baroc*, — de obiceiu emoţionate cu patimă şi şi mai des teatrale, — prin *sublimul divin* desbrăcat de ori-ce patimă omenească. Am greşí foarte mult, dacă am considera drept slăbiciune a pictorului discreţiunea în compositie şi severitatea stilistică. Tablourile *au chevalet* (Staffelei) ale lui Smigelschi ne arată prea evident, de câtă siguranţă a desemnurilor dispune, chiar şi când îşi presintă figurile în emoţiune puternică, violentă; şi că liniscea aparentă, pentru ochii nostri deprinşi cu arta renaissancei, cu desĕvîrşire nouă, nu este altceva decât discreţia inerentă stilului. Asta, firesce, este causa, că cel-ce calcă pe cărarea cu desĕvêrşire neumblată, nu este primit numai decât cu osanale, şi vor fi mulţi chiar printre conaţionalii sei, cari nu vor aprecia după merit individualitatea bine pronunţată a lui Smigelschi, şi numai încetul cu încetul va trebuí el însuşi să-şi formeze un public pricepĕtor. Doar' cultul artei bizantine este ceva nou de tot. În Anglia au început să imeteze acest stil. *Nici în Ungaria, nici în Germania însă nu cunosc vr'un artist, care să fie meşter în acest stil.* Cu toate-că arta bizantină, cultivată în biserica grecească din timpuri străvechi, în străinătate este cu totul străină, ar fi de dorit, ca artistul să-şi presinte lucrările şi unor cercuri mai largi (în străinătate). Căci după-cum se întêmplă de ordinar la noi, şi în casul de faţă este verosimil că străinătatea mai curênd îl va aprecia aşa cum merită, iar' conaţionalii sĕi numai după aceea vor ajunge la cunoscinţa că ce artist eminent, şi naţional în toate fibrele sale, posed ei în Smigelschi[4]!